

Revista di gl noss Sulom

DALLA GLATSCHA GIU

TEMA PRINCIPAL:

La Val d'Alvra batta ancunter depopulaziun e recessiun. Igl glatsch pudess purtar prosperitad.

pagina 10

IER ED OZ:

Igl lenn è marsch ed igl tetg da ravetna, chegl è igl destign da bliers clavos. En appel da dar nova veta all'architettura.

pagina 22

PURTRET:

El ò pi gugent minus 30°C tgi plus 30°C. Scu scenziu all'ETH s'occuppescha Lino Schmid mintga de da neiv e glatsch.

pagina 36

«Scu vei or igl noss futur energetic?»

Chegl rasponda igl **migler partenari**, tg'ins pò s'imaginar.

KRE
KRAFTWERKE RAGN D'ERR AG

ENERGEIA PER DUMANG

BKW

EDITORIAL

Tgi na canoscha betg chella situaziun, cura tgi tot para dad eir scano e navot less garta-ger! «Dalla glatscha giu» è ena bel'expressiun per ena tala situaziun e descreiva fitg bagn igl sentimaint da perder la controlla ed an mender cass crudar deir segl tgi. Chegl pò far mal e forsa tgi l'egn u l'oter ò en mu-ment pi dei da sa revigneir digl colp. Pigl so-lit resta anavos sulettamaintg en tatg blo ed ena regurdientscha displaschevla.

Dantant è igl glatsch gist an nossa regiun betg angal ensatge negativ. Cler, ins stò esser precaut da zappar segl glatsch, ma cun far en zap siva l'oter ègl pussebel da cuntinuar sieiramaintg la veia ed an migler cass perfign da trer a nez igl glatsch glisch. Egn da bliers exaimpels noua tgi chegl è nia fatg è Surava. Lò ins ò antschet a duvrrar igl glatsch per ena skateline scu attracziun d'an- viern. Igl freid durant igls meis d'anviern lubescha da porscher ena nova activitad an en li noua tg'ins veva pitost l'impressiun tgi geia tot a perder, turists e commerzi. Tals exaimpels dovrigl daples per tgi las nossas valladas pon nizzigier igl potenzial avant mang, scu tgi vign adegna gugent formulo d'expo- nents dalla politica e dall'economia.

Mintgatant fògl pero bagn sch'en- satge vo dalla glatscha giu, alloura ins stò reponderar la situaziun e tschartger novas soluziuns. Chegl pò esser ainten la veta privata cun la relaziun da dus persungas u ainten la veta professionala noua tgi projects ston neir interrots ed eva- luos da nov. Egn e mintgign da nous ò gio gia talas situaziuns. La du- monda è adegna: scu far igl migler dalla situaziun?

Furber è sto igl pour da Filisour tgi ò pondero scu migliurar la pro- ductivitat segl sies bagn puril. El ò antschet a far glatsch, na betg chel per eir cun patinas, mabagn chel tg'ins ò gugent scu dessert siva d'ena bunga tratga. Seia chegl glatsch da vaniglia, tschigulatta u fraias. Igls gosts èn divers ed uscheia niz er Vous, stimada lectoura e sti- mo lectour, a cattar l'egn u l'oter text an chesta nova «Revista digl noss Sulom» tgi Az fò gost da liger.

*Buna ed interessanta lectura
Az giaveischa*

*Pia Plaz cugl team da redacziun
Rafael Müller e Dominique Dosch*

Proxima ediziun

Tgi tgi ò gost da contribuir an ena furma u l'otra è adegna bagnnia.

Contact: info@sulom.ch

Adina cun Vus, cu ei va per cefras.

615 lags alpins. 45 bancas Raiffeisen.

El Grischun ei la proxima frestgentada
adina damaneivel.
Era la banca da Vossa confidanza.

RAIFFEISEN

Cun nus viers novs horizonts

THOMANN
NUTZFAHRZEUGE AG
SCHMERIKON · CHUR · FRAUENFELD · ARBON

Voss specialist per service e vendita da camiuns, bus,
transporters. Purscheidas cun plevalour per Voss!

CUN STEMMA

Pigl noss clients rasainsa igl tarpung
cotschen. Gentil, simpatic ed ordvart
positiv tgirainsa igl Voss vehichel, scu
schi fiss igl noss agen.

www.thomannag.com

Nous pigliagn e purtagn igl Voss vehichel gratuitamaintg.

CUNTIGN

EDITORIAL	3
RAPPORT URGC	7
DALLA GLATSCHA GIU	
Locuziun «dalla glatscha giu»	8
Val d'Alvra – val schalada	10
Regiun dalla glatscha giu?	13
Pertge von tantas lètgs dalla glatscha giu?	16
LITTERATURA	
Analisa dall'òvra litterara da Toni Cantieni	18
Igl tgavrer	20
IER ED OZ	
Architectura sto viver	22
Impressiuns d'anvierns passos	25
FAMIGLIA	
Angiavign	28
La scusalada fatale	29
AN TGADAFI	
L'istorgia digl glatsch	30
Igl pour tgi fò glatsch	31
TEI & JOU	
Da la sglatscha giou	32
Nov vocabulari sutsilvan online	35
PURTRET	
Lino Schmid – perscrutader all'ETH	36
CALENDER	44

IMPRESSUM

© Copyright, Uniun Rumantscha Grischun Central

REVISTA DIGL NOSS SULOM
ISSN 2297-7120

REDACZIUN
Pia Plaz, Rafael Müller e
Dominique Dosch, info@sulom.ch

ORGAN ADMINISTRAZIUN
Uniun Rumantscha Grischun Central,
administraziun@sulom.ch

LECTORAT
Petra Uffer,
Reto Capeder

GRAFICA
tipic.ch, Savognin

STAMPA
Casanova Druck
und Verlag AG, Coira

*Seraina Giovanoli (1975) è nascheida, carscheida se e rastada a Savognin, scu tg'ella dei sezza. Ella veiva cuagl sies om e lour 3 unfants a Savognin noua tg'ella giolda da pudeir star an ena bellezza regiun. Ella fò fitg gugent spassagedas pi grondas e siva d'en pèr onns è la sia passiuin, igl fotografar, davantada adegna pi ferma. Ad ella fògl grond plascheir da pudeir mussar cun las fotografias er detagls pitschens tg'ins fò savens mianc stem u simplamaintg da tschiffer muments schi bels dalla nateira.

Cover/Fotografia
elaborada da

*Seraina Giovanoli**

La fotografia e la quietezza dalla nateira è la sia moda per sa recrear, lascher liber e scuvreir mintg'eda novas impressiuns.

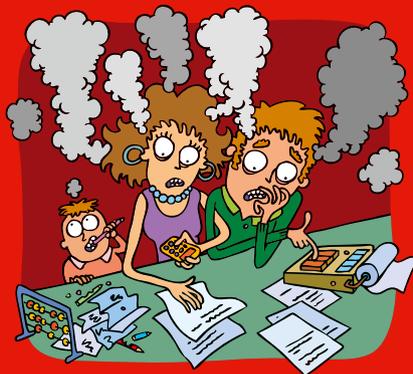
Capuns or da 100 % energieia regenerabla.

ewz.ch/dieMöglichmacher

 Ein Unternehmen
der Stadt Zürich

Angaschea
agl futur:

ewz

Kompliziertitis

Eine Krankheit, die's bei uns nicht gibt.

Von unserer Krankenversicherung
erhalten Sie einfache und transparente Dokumente.
www.oekk.ch

ÖKK

Voss partenari an dumondas da sieranzas e prevenziun /

AXA Winterthur
Roman Dosch
7452 Cunter
Telefon 081 637 10 15

AXA Winterthur
Albert Solèr
7460 Savognin
Telefon 081 684 30 18

 winterthur

RAPPORT ANNUAL

DALL'UNIUN RUMANTSCHA GRISCHUN CENTRAL

1. Radunanza generala

La radunanza generala dall'Uniun Rumantscha Grischun Central (URGC) ò gia li igls 18-04-2016 a Zirang.

2. Suprastanza

An suprastanza fon part la presidenta Zegna Pittet-Dosch, igl vicepresident Rico Michael, l'actuara Dorathe Dolf, igl cassier Marc Decurtins ed igl assessour Gion Capeder. La suprastanza dall'URGC ò salvo tschintg sedutas da suprastanza.

3. Program d'activitads 2015

- Fegn november è nia preschento igl codesch triling «Igl tgavrer – Il capraio – Der Geisshirt». Chel rachint da Gion Antona Candreia, igl davos rasteler da Stierva, è nia translato an tudestg da Linard Candreia ed an taliang da Gian Walther. A Linard Candreia en cordial angraztg per la sia grondiosa lavour ed igl sies angaschamaint per chel codesch, scu er en grond angraztgamaint a tot chels tg'on gido an l'egna u l'otra moda.
- D'aton ò l'Uniun Rumantscha Grischun Central regalo codeschs rumantschs agls unfants da scoligna digl intschess. Igls unfants duessan s'accorscher tg'igl è bel tgi discorran rumantsch.
- Er igl 2016 ò l'URGC organiso ouras da rachints an rumantsch per igls unfants dalla canorta Tgimirola a Savognin.
- Igl december 2016 è cumparia la terz'ediziun dalla Revista digl noss Sulom. La redacziun sa cumpona

da Pia Plaz, Dominique Dosch e Rafael Müller. Igl lectorat è nia fatg da Petra Uffer e Reto Capeder. En cordial angraztg agl team da redacziun, agl lectorat ed a tot igls furnitours d'artetgels per la gronda lavour prestada per chel organ. Betg mantgantar lessa d'angraztger a tot igls inserents. Igl resung tgi dat per la nova revista è ordvart positiv.

- L'Uniun Rumantscha Grischun Central ò adegna puspe contact cun represchentants dalla scolas. Seia chegl per far attent agl rumantsch u er per ludar. La fegnameira è tg'igl rumantsch vigna duvro cun plascheir e luschezza.
- Reglar contribuziuns digls cumegnns dalla Sotselva/Alvra/Lantsch/Surses. Durant igl 2016 ègl sto pussebel da reglar las contribuziuns digls cumegnns rumantschs digl noss territori.

4. Angraztg

La suprastanza dall'Uniun Rumantscha Grischun Central angraztga cordialmointg per la bunga collaboraziun cun la Lia Rumantscha, cunzont a Carmen Dedual. Alla Lia Rumantscha en cordial angraztg per lour lavour prestada pigl bagn dallas nossas valladas rumantschas.

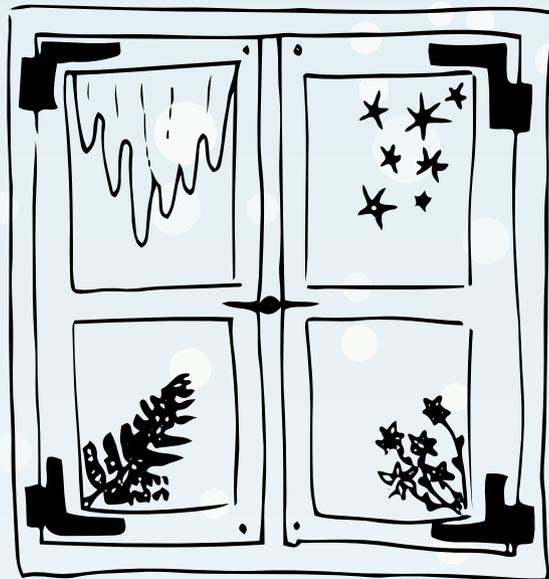
la less angraztger cordialmointg agls mies collegAs da suprastanza per la bunga collaboraziun. En grond paiadia admetta a tot igls funcziunaris dall'Uniun Rumantscha Grischun Central ed allas collaboratourAs dalla Lia Rumantscha.

Cordial angraztg a tot chellas persungas tgi s'angaschan pigl lungatg rumantsch ed igl sustignan e promovan cun lour ager.

Cun saleids amicabels
per l'Uniun Rumantscha Grischun Central

Zegna Pittet-Dosch

Cunter, december 2016

DALLA GLATSCHA GIU E SUR L'AVA VE

da Dominique Dosch

Ruschanar an maletgs anritgescha igl lungatg dad egn e mintgign. Suletta-
maintg cugls plets *glatsch* ed *ava* dattigl en'immensa variaziun da maletgs,
proverbis e locuziuns. E duvrar talas expressiuns vo *scu da Bever Ava*.

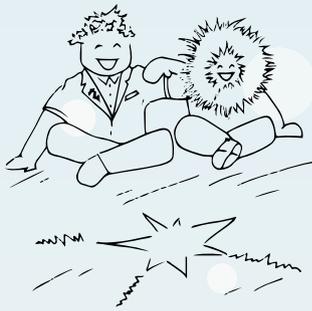
Nous stuagn mianc bandunar la steiva tгода per davantar metaforics. Segl vèder dallas fanestras sa derasan magari *flours da glatsch* (u an Surses, Sotises, Val Schons e Muntogna per part er *da sglatsch*). Igl Tudestgs deian mademamaintg *Eisblumen* ed igls Franzos *fleurs de givre*, igls Engles las nomnan dantant feleschs da *glatsch (ice-fern)*. *Stelle di ghiaccio* – steilas da *glatsch* – è l'expressiun digls Taliangs. Sch'ins ò anc vista or da fanestra sper tot chels maletgs ins pò contemplar *candeilas da glatsch* sot igls tetgs. Tscherts Sotsilvans veian nignas candeilas, mabagn *barbas da glatsch*.

Savens sa refereschan las nossas locuziuns alla surfatscha glischa e privlousa digl *glatsch* – cun *raschung*. Sch'ins *magna ensatgi sen*

la glatscha, ins igl porta an priovel. Igl Tudestgs deian mademamaintg schi *ensatgi fò ensatge da levsenn, solta'l sen la glatscha*. E scu è na-

scheida la locuziun dalla *glatscha giu*? Pi probabel dereiva ella d'en scusalader, tgi fila dalla *glatscha giu*. Cugl taimp ò igl maletg da chell'experientscha sportiva schlar-gea la sia muntada ed è davanto figurativ per *ensatge tgi gartegia betg*. A Marmorera è per exaimpel nia detg: «*chista vota la Berta e ida gio per la glatscha*», la Berta è neida refusada digl marous. An Svizra tudestga ins canoscha betg chella locuziun, probablamaintg èn lour veias da scusalar betg *schaladas* e perchegl mai ena difficultad. Igl malanschignevels crodan pitost cun en «otg!» aint igl dotg e von *de bach aba*.

Naturalmaintg ischans betg adegna maladesters cun glatsch – nous savagn er *romper el*. Uscheia survantschaisa las retignientschas e schluccagn puspe l'atmosfera cugls Tudestgs (*das Eis brechen*), Taliangs (*rompere il ghiaccio*), Franzos (*briser la glace*) ed Engles (*to break the ice*). La locuziun sezza dereiva dalla situaziun tg'ins ò rot la cuverta da glatsch d'en lai u otras avas per pudeir pastger.

Per spustar en termin u en project dovran igls Tudestg ed Engles la locuziun *etwas aufs Eis legen*. Ella sa referescha digl fatg, tgi sch'ins vot betg anc consumar magliaretsch,

ins conserva el sen glatsch. Igls Ollandes mossan chella derivanza anc pi cler: els mettan ensatge *in de ijskast*, an frestgera. Schi nous Rumantschs lagn spustar ena tgossa per en'otr'eda, la mattainsa simplamaintg *sen carunga*.

Laschagn livar igl glatsch e *sagligen ainten l'ava freida*. Per franc tots tgi on gio stuia sa cumprovar eneda ainten ena situaziun tot nunusitada. Speranza nign tgi vegia alloura *patto ava aint igl Ragn* ed è bagnspert sto *sur l'ava ve*. La locuziun *sur l'ava ve* vign scu para angal duvrada da nous Rumantschs. Igls Taliangs èn stgampantos schi spert

tgi èn puspe a tgavagl – *a cavallo* – ed igls Franzos schi spert tgi èn *sortis de l'auberge*, sortias digl albiert. Igls Engles sa saintan dantant pir an salv sch'igl on banduno igl gôt (*to be out of the woods*). Igls Svizzers tudestgs canoschan *über de Bach* u *über de Graba si*, ed igls Tudestgs an general *über den Berg* sein. Per els paran las nossas muntognas dad esser ena dètga sfida.

Sch'ins ò bleras experientschas da neir patto ainten l'ava freida, ins

è prubablamaintg *lavo cun tot las avas*. Chella locuziun sa referescha uriundamaintg agls mariners, tgi èn nias an contact cun l'ava da divers oceans, uscheia tgi èn viagias gliunsch pigl mond anturn ed eran da grond'experientscha. Ensacuras ò chella locuziun catto la veia tar nous.

Ena locuziun tgi è sulettamaintg ancunaschainta an Surmeir è *esser dad ava* anvers *esser da vegn*. Aint igl Dicziunari Rumantsch Grischun è nia menziuno tgi ensatgi da Tinizong seia *oz betg dad ava*, vot deir tg'el è tot oter tgi gigign, ed a Savognin vegia egn puspe stuia «*nicr dad ava*», durmeir or la sborgna. En proverbi dei pero tg'ins stoptga betg sa far chitos per vistgadeira, mangs tschofs u forsa er chella singula sborgna – «*l'ava lava tot*».

Autoura

Dominique Dosch è carscheida se a Tinizong e frequenta igl mument en studi da psicologia, pedagogia e rumantsch a Friburg. Igls sies hobis èn screiver, cant e muvimaint. Igl 2013 è cumparia igl sies roman da fantasy Sindoria.

VAL D'ALVRA:
**IGL GLATSCH,
 LA MIDADA DIGL CLIMA
 E LA RUIGNA**

da Rafael Müller

Giorgio Bossi fò neiv per la skateline Alvra (fotografia Federico Belotti, RTR)

Aint igl lungatg da chels tgi lessan declarar igl mond, analisond en-qualtgi cefra, vala la Val d'Alvra scu regiun tgi è «povra da potenzial». Ins pudess er deir, tg'ella geia dalla glatscha giu. E veiramaintg! Cun la pista da scusalar a Preda e la Skateline a Surava ins vo an Val d'Alvra aint igl veir senn digl pled - e cun bler divertimaint - dalla glatscha giu. Ma quant dei anc? E tge ò chegl da far cun ena viglia detga dalla rui-

gna da Belfort? – Ena rasposta pò dar forza chest text.

«Igl era igl taimp tg'igls castellans rigivan anc ainten la nossa vallada. Chels eran fitg noschs cun la puraglia. Ed els piglivan davent gliout e biestga gist scu tg'igls plascheva.»

Cun chests plets antscheva la detga dalla fantschela digl casti da

Belfort aint igl codeschet dad OSL «Detgas e praulas da Surmeir». Oz rigian betg ple igls castellans ainten las nossas valladas. Aglmanc betg an Val d'Alvra. Persiva rigian oters starmaints. Da chels damanc palpabels, ma tgi peglian mademamaintg davent gliout e biestga. Els vignan numnos depopulaziun e sperdita da plazzas da lavour.

5.5 % è 77 carstgangs

Igl onn 2004 abitavan 1399 persungas aint igls cumegn dalla Val d'Alvra dafora. Diesch onns pi tard ed en de avant la fusiun digl nov cumegn Albula/Alvra abitavan anc 1322 persungas ainten chest intschess. Chegl èn 77 abitants pi pac, respectiv en minus da 5.5%, scu tg'igl è da liger ainten la statistica cantunala davart las vischnancas grischunas. Anc pi grond è la digren ainten las treis vischnancas dalla Val d'Alvra davains: Tagn e Filisour on pers bung 7% dalla populaziun e Barvogn è nia banduno igls davos diesch onns da prest mintga dieschavel abitant.

Ma betg angal igl domber d'abitants è sa mido. Er las plazzas da lavour èn davantadas pi raras: tenor ena statistica, fatga per incumbensa digl cumegn Albula/Alvra, davigl igl onn 2009 sen igl territori digl futur cumegn Albula/Alvra 687 plazzas da lavour. Tschintg onns pi tard erigl angal ple 484. S'augmentos èn persiva igls lis da lavour da 153 sen 180. Vot deir, i dat duple affars pitschens e dad ena persunga. Tiers chegl tradescha la statistica tgi blers abitants e bleras abitantas ston eir a luvrar orsoura. Tar chels totga er Reto Crameri.

Igl gioven deuto da Surava

En tochet sot la ruigna da Belfort, sper la staziun da Surava, stat Reto Crameri. Da curt ò el fatg igl examen d'advocat. El lavoura a Coira, igl sies datgesa è a Surava sen igl menaschi puril da sia mamma. La noziun «pover da potenzial» an connex cun la Val d'Alvra agitescha Reto Crameri, scu tg'el dei cun en surreir gentil. Durant la sia curta carriera da deuto è el gio sa fatg en nom cun la sia proposta da pudeir biagier or e nizzigier aclas

bandunadas scu abitadis. Da pi paca atenziun, ma betg manc impurtanta, saro la lavour tgi Crameri fò scu commember da suprastanza digl cumegn Albula/Alvra. Da preschaint seia el an contact cun en pitschen impressari tgi vegia interess da neir cun la sia firma aint igl cumegn. La disponibladad e l'avertura da tarragn da biagier per firmas ed ena bunga infrastruttura da traffic public e privat èn igls receipts digl gioven politicher. Chitos fon ad el igls giovens tgi bandungan la val e la situaziun intscherta dalla forza idraulica ed uscheia er digls tschains d'ava per igl sies cumegn. Pi optimistic è Reto Crameri puncto turissem. Glatsh, neiv e la fardaglia seian resursas dalla Val d'Alvra.

Schi la neiv lascha spitgier ed igl glatsch darschela

Igl center turistic dalla Val d'Alvra è Barvogn. Adegna puspe vign la vischnanca titulada scu Mekka digls scusaladers. E propi: igl turissem d'anviern na fiss betg da s'imaginar sainza la pista da scusalar. Avant dus onns èn 77'500 persungas scusaladas da Preda a Barvogn. La staschung passada èn stadas chegl angal bung 70'000. Uscheia ègl da liger aint igl rapport annual dalla SBA, la societad acziunaria dallas pendicularas da Barvogn. Igl muteiv per chesta sminuaziun: la neiv ò laschea spitgier anfignen siva Nadal e Bumang cun la consequenza tg'igl è gartagea alla societad purtadra da finantzgier la proxima staschung angal cun blera creativitat e solidaritad.

Sa diverteir cun eir dalla glatscha giu ins pògl er sen la patinera da treis kilometers tgi magna digl bogn d'Alvagni a Surava. Per lung igl flem e tras igl gôt, noua tgi la

shalada sa tschainta durant igls meis freids sen la roma digls pegns. Avant 14 onns ò l'uniun Skateline antschet a trer a nez igl potenzial digl glatsch ed a carmalar annualmaintg radond 10'000 visitaders ainten la val. Per la regiun è chegl ena purscheida betg nunimpurtanta ed en'alternativa da schlet'ora.

Igl recept dalla Skateline è simpel: l'uniun stò betg sa sottometter alla logica rigurosa dallas cefras economicas. Las sias resursas è la lavour voluntaria digls sies commembers, da chels èn gio differents an vigliadenta da pensiun. E la midada digl clima? - Siva tg'ins vegia gia igl terz onn ena schleta staschung perveia d'en december mengia tgod, seia igl onn passo sto en onn da record. Chegl dei igl president dall'uniun, Giorgio Bossi, e daclera las bungas cefras er cun la neiv tardeiva aint igls territoris da skis, dantant tgi las temperaturas eran freidas avonda per far glatsch per la patinera. Ma er Giorgio Bossi è betg sainza chitos pigl avigneir: a Tavo ed a Lai, rachinta el, vigna investo perveia dallas temperaturas pi tgodas an patineras e parcurs da glatsch artifizial. E cun igl budget d'investiziun potent dallas grondas destinaziuns possa l'uniun da voluntaris betg concorrer.

Pover, ma cuntaint?

Igl renumo geograf dallas Alps, Werner Bätzing, ò detg igl settember ainten en'intervista cun igl Radio Rumantsch tgi en'economia tgi crescha ad en crescher seia betg pussebla ainten las Alps, e percheigl seigl da redutgeir l'impurtanza dalla economia e da metter la cultura sen l'amprema posiziun. Vot deir, far en svilup economic tgi sa basa sen la cultura.

Er la Val d'Alvra sa catta ainten las Alps. Ed er an Val d'Alvra

La ruigna da Belfort vign oz visitada gugent da classas da scola tgi fon marenda agl pe dalla ruigna.

crescha l'economia betg scu an la Val digl Ragn da Coira u giu Turitg. Carscheidas èn perancunter las activitads culturalas ainten la val. Cumprova pon esser la veia dall'ava Ansaina ad Alvagni, igl success tg'igl «Bergfahrtfestival» ò gia chesta stad a Barvogn u la festa da vischnanca da Filisour tgi è egn digls fretgs dallas stentas digl Parc Ela. E betg d'amblidar è l'irradiazion digl festival cultural Origen tgi tanscha anfignen ainten la val d'Alvra.

Ma tge portigl da far persenn dalla cultura, sch'igls autos corran venavant tras vischnanca sainza sa farmar? Per exaimpel a Surava: cun bleras stiernas sa sturteglia la veia cantunala tras igl li. Igls autos passan svelto. Mengia svelto per vaseir las istorgias tgi sa zoppa davos igls barcungs magari saros. Istorgias scu chella da Hans Werner Hirsch tgi ò catto cò igl sies pseudonim Peter Surava e tg'ò publitgia sot chel differentas dallas sias reportaschas criticas. U chella dalla giovna autoura Noëmi Lerch tgi lavoura a Surava sen en bagn puril ed ò incanto igl onn passo la Svizra litterara cugl sies ampren codesch «Die Pürin».

... e la fegn dalla detga

Las perspectivas èn apparentamaintg betg schi ampurmattontas. Ma taimps burasclous scu durant la ghera svobesa rigian betg an Val d'Alvra. Oramai, navot cun far revoluziun e dar fi a castis scu igl onn 1499, cura tgi truppas grischunas vevan mess an flommas igl casti da Belfort, la basa digls Austriacs malvias. En'otra declaraziun per l'arsa digl casti dat la detga dalla fantschela digl casti da Belfort: igls castellans vevan numnadamaintg rapino ena feglia da pours da Surava e vevan la sfurzada da far igl tigneirtgesa segl casti. Ma vasond igls sies giu Surava a luvrar ed a sa murtirar, ò la fantschela digls noschs signours fatg eir suror igl pantg tgi culava aint igl pariel sur igl fi avert. Senachegl è ella scappada or dalla sia perschung cun ena stgela da noufs.

«Stada giu en toc sa volv'la ed igl casti stava gio an flommas. Igls castellans èn er rastos tots ainten las flommas. Las ruignas digl casti èn anc oz sedretg, ed i vign sustignia tgi ainten chellas duessigl esser blers scazis.»

Catto ins ò pero mai chests «blers scazis». E forsa ègl er ouras d'igls dar en nov nom. Scu fissigl cun «bler potenzial»?

Autour

Rafael Müller
abitescha cun la sia famiglia a Tumein (Tamins) e lavoura tigl Radio Rumantsch a Coira.

VON SURSES E LA VAL D'ALVRA DALLA GLATSCHA GIU

Surses

Val d'Alvra (fotografia Federico Belotti, RTR)

**TGE DOVRIGL PER TGI SURSES E
LA VAL D'ALVRA RESTAN REGIUNS
ATTRACTIVAS PER ABITAR?
EN'ECONOMIA PROSPERONTA?
EN OTER PANSAR?**

La Revista digl noss Sulom ò lia
saveir da Gaby Thomann e da Paolo
Giacometti, scu tgi els veian chegl
cun «eir dalla glatscha giu». Cò
las ponderaziuns dalla deputada
agl cunsegl grond e digl president
dall'unìun Parc Ela.

CASPAR
Tecnica da tgesa SA
SCOLDAMAINTS | SANITAR | SERVICE

CH-7453 Tinizong Telefon 081 684 27 67

www.caspar-ag.ch

«*La sung an general ena persunga optimista.*»

da Gaby Thomann

» Sen l'amprema igleida pudes chella tesa digl tetel propi constar e chegl per suandonts muteivs: nous vagn adegna pi pacas abitants e pi pacas naschientschas. Persungas giovnas, fitg capavlas ston bandunar las nossas regiuns per muteivs da mancanza da labour e purscheida da plazzas. An general disfavoriseschan differentas cundiziuns da basa la Svizra e surtot eneda daple las regiuns periferas (ferm franc svizzer). En ulteriour muteiv è er la valeta dallas energieas idraulicas, la nosssa energiea sopra vala veapi pac. Blers scumonds e bleras prescripziuns restranschan en ager liber, chegl tgi angravegia zont las regiuns periferas. Pansagn per exaimpel agl scumond d'eriger sagondas abitaziuns u bagn igl scumond da biagier or aclas. Antras la

lescha da submissiun vignan surdadas lavours pi grondas a fatschen-tas ordvart la val, la regiun ed igl cantun. Igl sectour da turissem, la pitga principala per la nosssa regiun ò cuntinuadamaintg da batter cunter la concorrenza. Las premissas tgi na savagn betg influenzar, èn betg stadas an nosssa favour igls davos onns, seia chegl l'ora u er la mancanza da neiv. Èn igls projects da hotels e tgesas da vacanzas u igls projects culturals tgi pudessan dar signals positivs per ulteriours investours er realisabels? Tiers chegl angravegian temas existenzialas ed igl squitsch aspectativ la nosssa societad. La stabilitad e la fidanza tgi èn impurtantas per igl sentimaint d'appartignientscha e confidanza, svanescha veaple!

A tot chellas dumondas ed argumentaziuns fiss la rasposta EA, la nosssa regiun vo dalla glatscha giu.

Ia sung an general ena persunga optimista e cotras èn igls aspects positivs er predominant. Mintgeda, cura tg'ia reiv se da Ses vers Burvagn am dervigl igl cor ed en sentimaint da patria am circumdescha. Vurdond vers las pizzas sunga ventirevla e magari pansarousa – tge bela nateira, tge bellezza cuntrada! Ischans pertscherts quant bel e bung tgi nous vagn? Ins sainta adegna puspe dad inundaziuns, boas, lavegnas, donns da nateira – da tals prieveles restainsa preservos per la gronda part. Ischans cunsciains da chegl e stimainsa ansomma chegl? Igl feil digls patratgs positivs vo

anavant – ossa vainsa ena val fu-siunada, ena strètga e bunga collaboraziun ainten la regiun tgi simplifitgescha cotras er bleras tractativas. Vurdond a dretg vers Riom dat an igl igl imposant casti Rezia Ampla – e cotras er la colliaziun cun Origen, en festival fitg impurtant per igl turissem ainten la val, la regiun e per igl cantun, ena pitga betg angal per la cultura, mabagn er per l'economia ed igl socialessen. Fitg plaschevel è mademamaintg tgi vagn ena giuventetna fitg motivada tgi s'angascha cun grond tschaffen per la nosssa val e signalisescha uscheia tg'els creian ad en futur dalla nosssa val, ad en prosperar dall'economia, ad ena spirala tgi mossa anse.

NA, la nosssa val, la nosssa regiun na vo betg dalla glatscha giu! Nous vagn dad esser averts per en barat d'ideias, aver ena tenuta positiva, ena bunga collaboraziun ainten la val e cun la regiun e nous stuagn surtot er esser pertscherts da chellas premissas e nizzigier talas, alloura ò er la nosssa val e regiun en avigneir. Igl mantignamaint dalla cultura varionta, locala e professiunala, en bung tractamaint aint igl Center da Sanadad, bungas premissas fundamentalas cun las pendicularas, sen igl sectour digl turissem, la hospitalitad ed igl angaschamaint tenor pussebladad dad egn e mintgign e la speranza tgi la valeta dall'energiea d'ava, tg'è igl mument sotvaletada, sa revigna puspe, - tot chegl è franc er decisiv per tgi restan d'anviern e da stad ena «top-regiun».

Autour

Gaby Thomann-Frank (56) abitescha cun igl sies om a Parsonz ed ò dus feglias carscheidas ed en fegl. Ella è deputada agl cunsegl grond per la parteida liberaldemocrata e lavoura an pensum parzial ainten l'administraziun digl Center da Sanadad Surses. Gaby Thomann-Frank ligia e malegia gugent e la sia pasiun è la tratga da tgangs da sang.

«Metter an discussiun la nossa ideia dad esser sen la dretga veia.»

da Paolo Giacometti

Chi e lò ans traplainsa magari d'aveir laschea or detgas scu: «Ier am è eida la lavour d'en antier de dalla glatscha giu» u «Stògl esser tgi nous laschan eir dalla glatscha giu er anc chegl?», e dagn veia an chella maniera a rabgias, futtas e desillusius.

Ia sa m'imaginar bagn las mias rabgias sch'ia stuess vurdar tiers, scu tgi la sadela plagn gaglidras culetgas am sglischess sur l'erva giu ed anavant sur en crepel... ed adio. Ia ma legrava gio dalla bunga lugargia tgi la mia donna vess fatg ordlonder, - ed ossa ègl ia tot dalla glatscha giu!

La gronda maiortad vess tgapientscha per la mia rabgia dallas gaglidras persas. Nign am schess tg'ia vegia pretendia ensatge incontanschibel, anfignen tgi vo per ena sadela gaglidras u interpresas er anc en po pi grondas.

Ma la tgossa savainsa contemplar er d'en oter punct da vista. Schi nous definagn las nossas fegnameiras, definainsa sainza ans render chint er en punct da partenza, en punct da misiraziun.

Anfignen ossa ischans stos chise, la roba geva dalla glatscha giu. Ma ans imaginagn eneda igl cass tgi nous fissan gio chigiu, sot chella crepla noua tgi savess neir noagiu roba, - magari ora Stierva giudem Sot Pischa, pac sur igl Lai da Nise-las, - alloura chella roba tgi savess neir magari d'anviern dalla glatscha giu savess sa midar dalla disgratzta da chels chise an furtegn per nous chigiu, tot tenor la qualitat dalla roba tgi niss noagiu e las nossas

cundiziuns. Schi nissan noagiu tocs dad essas per stuppar las fessas dalla nostra hetta u perfign ena scatla cun aint vistgadeira viglia, alloura fissan leds tot sagond.

Cun metter an dumonda igl punct da referimaint e la nostra posiziun, sa meida tot, fatgs usitos sa smolan, fundamaints cedan, igls noss puncts d'orientaziun sa spostan u svaneschan perfign.

Las dimensiuns, an amprensa vista desastrosas, da chel scenari panso, sa laschan relativar, schi ans fidesans da metter an discussiun er la noss'ideia dad esser sen la dretga veia.

Ia less eir per gaglidras mintg'eda en toc pi anse vers igl teiss, - e provotgess betg angal la sperdita dalle gaglidras e la sadela, ma er dalla mia veta. «Ma n'ast mai avonda, vot eir a ta scuppar ed ans lascher anavos sulets cun tot?», am schessan igls mies a tgesa.

Pertge sunga talmaintg da chella da leir eir sur mort e fegn siva chellas gaglidras schi dess pac davains vischnanca agl our d'en anclar omgias a sfratg, belas e sainza verms?

Alla fegn finala na vogl pero betg angal per chel zichel gaglidras.

Igl domber e l'intensidad dad expressiuns scu «am vot betg garta-ger, am vo tot dalla glatscha giu» s'augmanta cun la stinadad da betg leir ans spustar, cun betg riscar da bandunar la persvasiun tgi stoptga eir angal anse ed anavant. An madem mument s'augmaintan er las

consequenzas dad ena sglischeida dall'antiera fatschenta dalla glatscha giu.

Sa muantar, bandunar posiziuns supponeidas per quasi absolutas, ans so darveir igls igls, ans animescha dad eir alla tschertga da novas veias. Pir alloura sa reveleschan novas vistas e patratgs tgi on la forza d'ans far curasch da bandunar igls trotgs ancunaschaints.

Tgi sorta gugent dalla steiva tgoda ena dumengia siva mezde, ed oravant plievgia e brainta anfignen segl isch-tgesa?

Ma sch'ins è chior cun l'umbrella ed è ia en pèr pass, alloura n'ègl mianc ple schi nosch, - la cuntrada, anzugleida dalla brainta tgi ans mossa an furmas misteriosas, incantadas, ans antscheva perfign ad interessar - ed igl chito per igl tgod dalla steiva vo quasi an navot.

Autour

Paolo Giacometti ò 59 onns e veiva cun la sia donna a Stierva. El è scrinari sen sasez ed è sto en taimp mastral da Stierva. Egna dallas sias passiuns èn igls utschels. A parteir digl ampren da schaner 2017 presidiescha el l'uniun Parc Ela.

LÈTGS DALLA GLATSCHA GIU

da Rita Ulbrich-Cadotsch

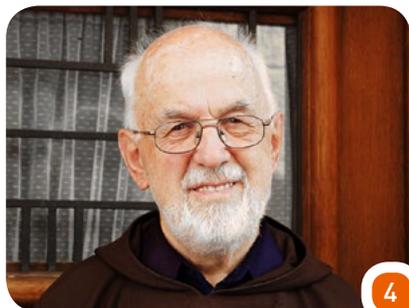
1

2

3

4

5

6

Tenor statistica geian para dus da treis lètgs dalla glatscha giu. La lèt, ed ansemen cun chella er la famiglia, scu pi pitschna cella dalla nosa societad, è cleramaintg exponeida a svilups ed a mutaziuns tgi savagn betg ple simplamaintg ignorar. Ansemen cun las lètgs von er tradiziuns e valours socialas a perder. Ma tge èn igls muteivs tgi tradiziuns e valours tgi parevan anc avant pacs decennis fundadas sen sulom solid e franc, sa sminueschan veapi fitg? Savainsa oz ansomma anc erueir cura tgi chella furma digl veiver ansemen tranter om e donna è neida introdutgeida e «consacrada» ainten la nosa societad? Consultond funtangas istoricas ins na cattigl betg propi raspostas cleras. È la furma dalla lèt uscheia, scu tgi nous la cunaschagn oz ainten la nosa cultura (per part er graztga a Hollywood), ansomma la furma da lèt ultimativa? Via tgi la nosa cul-

tura occidentala è, strantg pigleida, betg fitg represchentativa a nivel istoric, ma er betg a nivel mundial, pudainsa relativar chegl tgi nous consideragn normal u veir. I dat culturas bler, ma propi fitg bler pi viglias tgi chegl tgi numnagn oz la nosa cultura. Tgi tgi è sa fatschanto da chella tematica so tgi la lèt, scu chegl tgi nous la cunaschagn, exista betg ainten tot las culturas e perfign ainten l'istorgia dalla nosa societad era ella betg adegna lubeida per tots, via tgi eneda na tanscheva igl aspect dall'amour an nign gro scu muteiv per maridar – anzi, schi lagn propi esser fitg sincers, niva el eneda mianc tratg an consideraziun. La lèt fundada sen amour dattigl damai e strictamaintg piglia betg anc schi dadei. Aspects socials ed economics eran (ed èn per part anc oz) igls sulets aspects tgi nivan valetos per fundar ena lèt ed antrar an chella furma

an ena sort contract tranter om e donna. Giuditgond da chels puncts da vista fissigl damai mengia simpel da deir tgi l'emancipaziun dalle donnas u l'indipendenza economica seian la colpa tgi las lètgs rompan. An chel cass vainsa d'aveir igl curasch dad eir a fons alla dumonda e d'illuminar forsa er oters aspects tgi pudessan esser relevants per chels svilups. Sieiramaintg betg ena simpla dumonda, ma tenor igl motto «igls patratgs èn libers» vaia lia saveir tge tgi vo tras la testa dad otras persungas, sch'ins las confrontescha cun la simpla, ma clera dumonda:

«Tge pudessan esser igls muteivs tgi tantas lètgs von ozande dalla glatscha giu?»

1

Cornelia Camichel Bromeis

45 onns, Tavo, maridada 16 onns, 3 unfants

A me, scu teologa reformada, vign andamaint igl pled digl reformatour tudestg Martin Luther digl 16avel tschentaner tgi dei: «Die Ehe ist ein weltlich Ding». Vot deir, la lètg era betg ple ena tgossa dalla baselgia, mabagn en'instituziun cun contract davant igl «stadi» tgi dava garanzias socialas ed economicas, surtot er per unfants. Unfants sainza genitours an relaziuns «regladas» eran stigmatissos. Ozande on tot igls unfants igls madems dretgs – cun genitours maridos u da chels sainza contract, an famiglias da «patchwork» scu er cun dus babs u dus mammas – per cletg. Uscheia dattigl er bleras pussebladads per carschias da veiver lour relaziun, sainza «stueir» restar ena veta antiera ainten la madema lètg.

2

Corina Clalüna-Huber

46 onns, Segl uriunda da Savognin, maridada 20 onns, 2 unfants

Dad ena vart dattigl ozande bler duple pussebladads digl punct da vista finanziar e dalla purscheida annò e cotras dattigl er en grond egoissem. Savens èn angal pacs pronts da renunztgier ad ensatge, ma igl veiver ansemen cun en partenari pretenda la prontezza da far cumpromiss. Dall'otra vart ins vogl oz pero er anturn pi avertamaintg l'egn cun l'oter, ins raschungia duple dallas tgossas ed antras chegl è la toleranza ed er l'acceptanza anvers igl esser, igl pansar ed igls giaveischs da mintgign pi gronda tgi chegl tgi ella era pi bod.

3

Madlen Battaglia-Bonifazi

56 onns, Salouf, maridada 32 onns, 3 unfants

Antras las pussebladads tg'ins ò ozande da survagneir tot chegl tg'ins giaveischa davantainsa magari en po egoists. Cotras ègl betg adegna lev da catter la dretga maseira u igl dretg mument per renunztgier a favour digl consort / dalla consorta u dalla famiglia. Ma ainten la veta sogl er dar grevs colps digl destign tgi ans sforzan da turnar anavos agl essenzial e da metter otras prioritads. Forsa ins amprennda pir alloura a stimar en ambiaind da famiglia intact u igl privilegi da pudeir parteir igl sies destign cun en partenari.

4

Pader Felicissimo Thalparpan

88 onns, Lantsch, nubil

Igl carstgang communitgescha adegna duple cun ageid digls meds dalla tecnica moderna. Cotras vo a perder igl contact persunal e religious. Ins peglia betg peda da seser ansemen per ruschanar an quietezza digls problems. E surtot vign tralasheda l'uraziun tgi ans metta an contact cun Dia, digl qual dependa la nossa veta.

5

Thomas Fink

46 onns, Mumpf (AG) uriund da Rona, spartia

Tenor me èn conjugals ozande manc dependents l'egn da l'oter, uscheia er an situaziuns da crisa, respectivamaintg da separaziun. Igl ple èn tots dus sieros finanzialmointg bagn ed on betg basigns dall'oter, surtot cura tg'igl on nigns unfants. An chel cass davainta tot manc cumplitgia. Siva è ena separaziun savens la soluziun pi simpla anstagl da batter per salvar la lètg. Igl med da massa cun lour plattafurmas socialas scu per exaimpel facebook, bursas da contact etc. geidan digl reminent er anc a fitgier pe pi spert ainten en nov ambiaind u simplamaintg er a catter sustign per riscar pi spert ena separaziun u en divorzi.

6

Arturo Fasciati

49 onns, Beiva, marido 13 onns, 2 unfants

La sung persuadia tgi ena persunga so angal davantar ventirevle ainten la sia veta, sch'ella schleia ord atgna forza igls sies problems e crescha vedlonder. Chegl capeta lò noua tg'ins sa santa bagn: tar en consort amabel, circumdo dad unfants ventirevels u tar ameis survatschevels. Igl pi bel ègl schi sa dat dapertot. Ins pò uscheia mussar igls sies veirs sentimaints, veiver igls sies giaveischs da caracter materialistic e discussiunar dad ideias ed opiniuns. Las persungas tgi peglian part renoveschon d'en cuntign la confidenza vicendevla. Respect, vitalitad, buntad e plascheir sa manifesteschon! Igl noss veiver modern cun las sias leschas e las sias instituziuns socialas ò evidentamaintg sminuia l'impurtanza dallas funcziuns descretgas soura dalla lètg e dalla famiglia. Per chel muteiv sa meida oramai tot – laschond per bung schi seia negativ u positiv. Ma sainza midamaints fissigl tot sgarschevel lungurous.

Autoura

Rita Ulbrich-Cadotsch

(*1967) lavoura gio da divers onns scu scolasta da tudestg alla scola da lungatgs 'academia Tessin'. Durant igl sies taimp liber lavoura ella tranter oter scu schurnalista libra. Ella veiva cugl sies om e lour quatter fegls a Novaggio aint igl Tessin.

IGL PREZIOUS RELASCH LITTERAR DA TONI CANTIENI-PALLY

1928 – 2016

da Linard Candreia

Igls 23 d'avregl è mort Toni Cantieni-Pally an ota vigliadetna. Las gasettas grischunas on repasso an furma da necrologs la veta digl miritevel Surmiran tgi è sto activ sen differents camps. Sper la carriera politica cuagl punct culminont da cunseglieir naziunal è Toni Cantieni da Planeiras (naschia e carschia se a Muldain) sa mess a disposiziun per uffezis cuagl scopo principal da promover igl rumantsch. Tranter oter ò igl anteriour scolast secundar e dirigent da chors er tgamuno la Lia Rumanstsch. Oz lainsa onorar las prestaziuns litteraras da Toni Cantieni tgi èn forsa manc ancunaschaintas.

Ainten la davosa fasa dalla sia veta ò Cantieni resantia igl giaveisch da scrire poesias ed istorgias tgi tractan igls taimps passos. Igl trepasso ò eligia scu vistgia linguistic igl lungatg dalla tigna, numnadamaintg chel da Vaz tgi è betg nia instrua an scola. En impurtant fundamaint per la scripziun da chella verva genuina furma igl «Vocabulari dil rumantsch da Vaz», en'ovra voluminosa da 668 paginas, screta da professor Theodor Ebnetter (1923-2003) sen fundamaint da retschertgas durant en decenni e mez (1964-1979).

Igl 2010 e 2015 èn cumpareidas dus ovras da Toni Cantieni-Pally tar la tgesa editoura «cancas» a Coira; l'amprema ovra cuagl tetel «Oir a cualm ed oters racuints da Vaz» (125 paginas) e la sagonda, illustrada da sia consorta Anny, «Racuints e poesias an rumantsch da Vaz»

dil peureasser e dil tignairtgiasa, ma er mantignair igl idiom par la scheneraztgeun scheuna dad oz e pigl avignir». Ia va ligia las dus ovras menziunadas cun gost e catto enqualtgi ivetta ni perla litterara.

Sen ena pagina e mez ègl gartagea agl scribeur da describeir e purtretar «La carmera» (Oir a cualm, p. 63-65). Chella donna, vistgeida an neir, niva regularmaintg no dall'Italgia anc veadaint pigls onns settanta cun la trocla plagn crom. E tge sa cattava per exaimpel ainten egna dallas troclas? «Qua eran aint da tottas soarts tgossettas, scu par exaimpel: bateuns grands e pigns, foils da differentas caleurs sin in speul – la granda part eri nairs u alvs, partge las casarinas duvravan bler foil nair, parquigl tgi purtavavan savens vastgadoira naira, principalmaintg schi vevan da baduar (esser an malancurada)». Cantieni terminescha igl purtret, menziunond tgi la roba dallas carmeras era nizzavla e bunmartgeda, dus elemaints bagnnias: «Igl era da spargnier e turnar a spargnier». Er ainten la poesia «Zarcladeur» (Racuints e poesias, p.19) tematisescha igl poet las modestas relaziuns d'eneda:

Toni Cantieni (sanester) cun famiglia a Spoina ca. 1938

(77 paginas). Sen la cuverta digl ampren codesch stat scretg arisguard las fegnameiras: «Mantignair la ragurdientscha da la veta da mintgasche dils taimps passos, far adiever an scret dil rumantsch da Vaz e da las sis bleras bealas expressieuns

IL LOD DIL LAI

Toni Cantieni-Pally

*Cants mellis onns poigl easser sto
Tga quel beal lai e sa furmo?
Darar ti cattas in lai blo
Da beala prada circumdo,
Scu quel agl eur da l'Auarara
Cun gots, paloïs, tgi fan parada.
Vaschoins e giasts tots pon el vair
Ed el gudair cun grand plaschair.
Sea par far bogn u sanudar
Ni cun la bartga traversar.
Parfoin sgulant cun fearma taila
Ti post filar scu ina staila.
Ed er d'anviern, sin naiv e sglatsch
El tigna tots – betg fe partratsch!
Ma streusch rivant la prumavaira
Adoina rest'la l'aua fraida.*

«An povradad sot schendl'e tetsch /
Cun grev luvrar, ti escht a metsch».

Cun liger l'istorgia «Il casaretsch da
la Spinatscha» (Racuints e poesias,
p. 49-56) vaia immediat panso ad
en bung tema d'istorgia locala e
mundiala per las nossas scolas. Toni
Cantieni-Pally parta digls meirs
scrudos alla Spinatscha e sa regorda
d'aveir santia d'unfant digl merce-
nari Banadetsch Casparet tgi veva
sarvia sot Napoleon Bonaparte an
Russia ed era turno a tgesa igl 1813
«sdrantschli» e «malvastgi». Scu para
era chel giuvenot traumatiso da tot
chellas sgarschevlas scenas da ghe-

ra, viveidas agl ester. «La pli granda
malaveta vevi ils ses geniteurs, par-
quigl tg'il Banadetsch veva pears la
maniara. El scheva sloms e tusslava
la biastga sainza mutoiv».

Lagn terminar cun la poesia «Il lod
dil lai» (Racuints e poesias, p.63), la
quala am para tipica per la filoso-
fia da veta d'en
carstgang tgi è
s'interessu fer-
mamaintg dalla
istorgia ed ò sti-
mo las belas varts
dalla nateira tgi ò
gia ena veta retga

e cumplaneida e plagn activitads
multifaras e tgi ò surtot er via las
grondas midadas digl pouresser
d'en mond schi survasevel, fami-
gliar e religious, ed egn tgi ò purto
bagnstanza materiala, tranter oter
er cuagl svilup turistic.

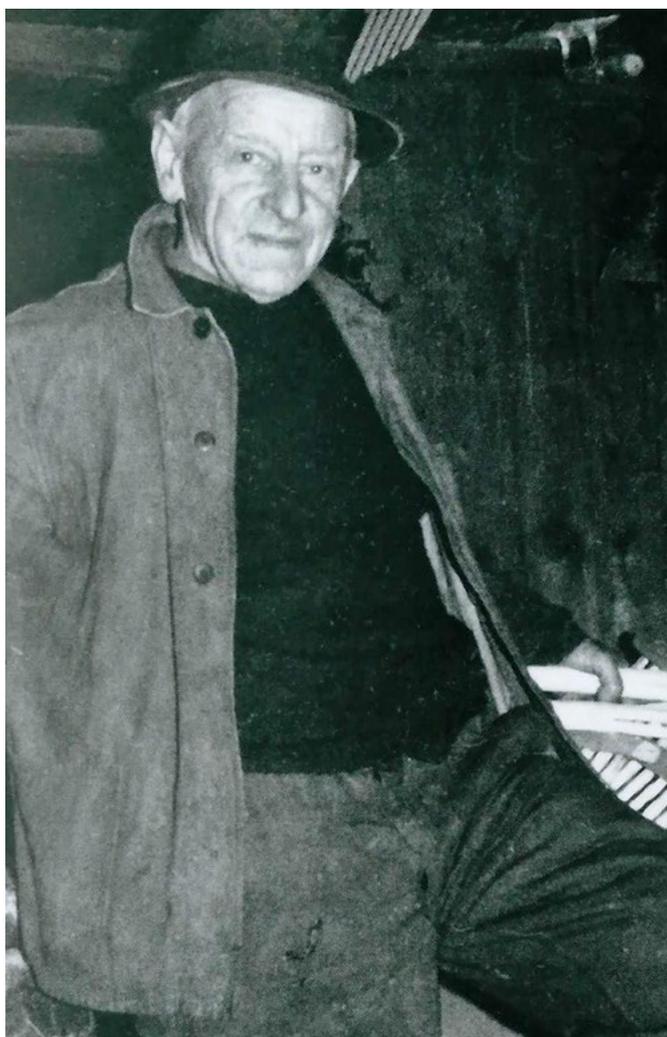
Linard Candreia (*1957) è
scolast agl progimnasi Laufen-
tal-Thierstein, scribent e deputo
digl cantun Basilea-Campagna.

Ena nova publicaziun

Igl tgaver – Il capraio – Der Geisshirt

ena recensium da Linard Candreia

Igl scribent popular Gion Antona Candreia-Friberg (1902-1980) è per franc anc an bunga memorgia an Surmeir. El ans ò delecto vers la fegn digls onns sessanta ed igls onns settanta cun istorgias curtas, tematisond oravantot igls taimps passos. «Tona rasteler» fascheva sper rastels er igl pour, uscheia furma igl mond dall'agricultura a Stierva ena rolla impurtanta aint igls rachints. La litteratura digl scribent popular è er caracterisada digl dung da rachintar cun en proceder logic ed en vistgia linguistic tgi fò surstar. Igl è igl resultat d'en om zont diligent tgi veva ligia bler e tgi ò ampruo igls davos onns dalla sia veta da gronda satisfaziun da metter sen palpieri ena bela quantiad da regurdientschas, reminiscenzas ed anecdotas. Gion Peder Thöni barmeir, mademamaintg da Stierva, ò igl maret d'aveir do igl stompel inizial per chella activitad tgi ò culminò ainten la publicaziun dall'ovra

Gion Antona Candreia-Friberg

ò vivia la sia antiera veta a Stierva. El ò fatg da pour e rasteler. Las sias passius eran la lectura cun temas istorics e dar a tgeras. Igl sies codesch «Schi grond è chel pitschen mond», gio d'en taimp exhaust, cumpeggia passa 50 istorgiettas ed è nia ligia an Surmeir cun grond interess. L'ovra è quasi en spievel digl 20avel tschentaner anfignen veadaint pigls onns settanta.

«Schi grond è chest pitschen mond» (gio d'en taimp exhausta). Da curt èn neidas alla gleich dif-

ferentas istorgias anc mai stadas publicitgeidas anfignen ossa. Tranter oter igl rachint autobiografic «Igl

tgaver». Ainten chella lavour descreiva Tona Candreia igl mintgade da mattatsch scu tgaver igl onn 1915, oramai durant l'amprema ghera mundiala. Igl rachintader descreiva chell'occupaziun an detagl, sainza pero ambliadar la vart umoristica cun integrar l'egna u l'otra anecdota. Igl documaint è da gronda valeta local-istorica e d'interess general, perche gl tg'el dat en maletg autentic d'en mond alpin cun occupaziuns e fatschettas scumpareidas gio d'en taimp. Uscheia è nascheida l'idea digl autour da chestas lengias da publitgier l'ovra an noss treis lungatgs grischuns. Per la versiun talianga ò procurò igl Bergagliot Gian Andrea Walther, scolast pensiuno e responsabel digl museum Castelmur a Coltura sper Stampa. Cun la publicaziun da «Igl tgaver – Il capraio – Der Geisshirt» è gist sa dada la caschung d'onorar las belas lavours litteraras da Tona rasteler ainten en agen tgapetel. Ed en ulterior tgapetel s'occupa dalla tgora ainten la litterarura.

L'Uniu Grischun Central cun la presidenta Zegna Pittet, è stada da bela antschatta incantada dall'idea d'ena ovra trilingua ed ò purschia mang da far l'editoura. Per far en bel codesch cugl elemaint central dallas tgoras èn maletgs u illustraziuns quasi indispensabels. Igl artist da Stierva, Ludwig Demarmels (1917-1992), veva ena predileziun da malager motivs cun tgoras. La veva Roswitha Demarmels-Angehrn, sesenta a Romanshorn, è stada immediat fi e flomma pigl project ed ò mess a disposiziun differents bels maletgs an furma da fotografias, realisadas dad ella sezza. Igl codesch

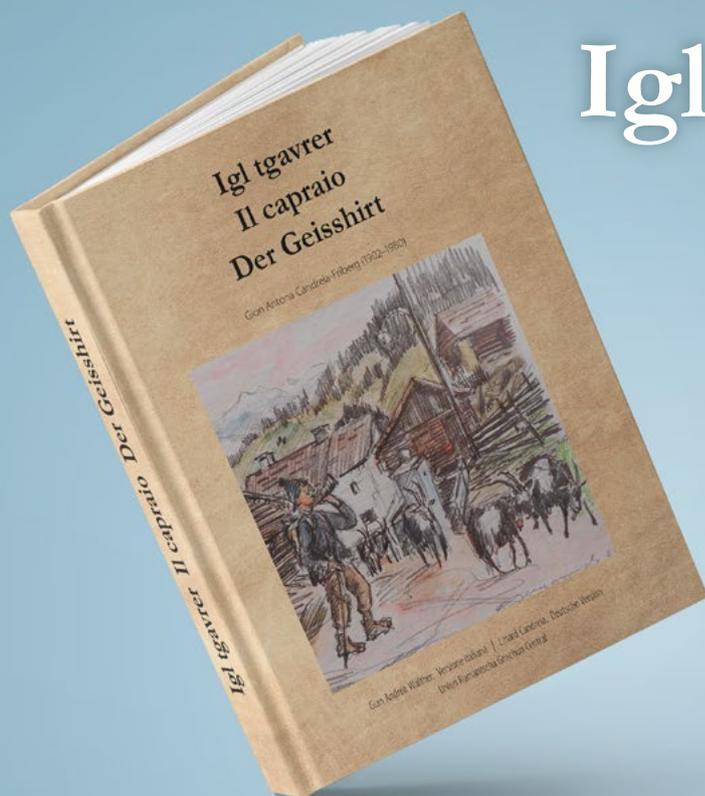
triling sa drezza a mintgign tgi s'interessescha digls noss taimps passos, noua tgi rigiva la veta simpla e survasevla cun tot igls plascheirs e displascheirs dalla nosa societad muntagnarda. L'ovra da Tona Candreia savess schizont interessar las nossas scolas. L'istorgia viveida e realistica cumplettescha er igls maletgs digl nov film da Heidi (2015).

Igl tgavrer – Il capraio – Der Geisshirt
Gion Antona Candreia,
Uniu Rumantscha Grischun
Central, 2016.

Da retrer:
Lia Rumantscha
T 081 258 32 22
info@rumantsch.ch

Linard Candreia (*1957) è scolast agl progimnasi Laufental-Thierstein, sribent e deputo digl cantun Basilea-Campagna.

Igl tgavrer

Gion Antona Candreia-Friberg
(1902-1980)

Fr. 22.–

da retrer tar:

- › Lia Rumantscha, Savognin e Coira
- › Buteias digl Consum Alvra Surses, Alvagni, Lantsch, Casti, Beiva, Riom
- › Volg Savognin e Salouf
- › Palantin, Coira
- › Buachlada Kunfermann Tusang

Architectura sto viver

In appel da betg laschar ir da la glatscha giu clavads betg pli duvrads

dad Anita Simeon Lutz

Il lain è marsch, il tetg da ruina. U che las tievlas èn ruttas e plain mistgel. Blers clavads en il center da nossas vischnancas han da cumbatter cun il medem destin. Els na vegnan betg pli duvrads, perquai che la restructuraziun dals bains pursils basegnan infrastructura nova, pli gronda. E quella sa chatta ozendi plitost ordvart dal nucleus architectonic. Tge far damai cun clavads ed uigls entamez il vitg? Ussa pudess'ins dir da simplamain sdrappar giu quels indizis d'ina cultura daditg passada, nua che animal e carstgaun stevan anc pli datiers in da l'auter – e quai na pertutgava betg mo giat e chaun. Ord optica urbanistica ed architectonica è quella soluziun dal tagl radical betg adina la meglra. Savens è la restructuraziun la dretga via.

Bajetgs d'identitad

Savens è il clavà part d'in conglomerat da bajetgs che cumbinavan ina giada abitaziun e lavur dal pur. Bleras giadas è quest conglomerat vegni engrondi, restructurà u renovà en il decurs dal temp. Questas midadas èn però per il solit vegnidas fatgas entaifer la structura da la vischnanca. Vuschs criticas vegnan ussa a dir: «Vesas, ils bajetgs èn gia adina vegnids adattads a las circumstanzas che sa midan.» Oz è la situaziun però in'otra. Pli baud era la raschun per ina midada da l'architectura per exempel l'engrondiment da la famiglia u che dus frars stuevan partir il bain puril ertà. Oz è l'activitad che vegniva fatga antruras en questas chasas betg pli dada. E tuttina: tscherts clavads ed uigls èn daventads lieus d'identitad per ina vischnanca. Ins na po betg simplamain

als sdrappar giu ed als remplazzar cun ina chasa da pliras famiglias che porta – ord vista economica – natiralmain dapli gudogn. Quai na vul betg dir che jau, che abit en la Bassa – ina uschenumnada «Heruntergekommene», sco ch'ins di per tudestg umoristic – sun da l'avis ch'ils vitgs nua che jau hai passentà mia uffanza stoppian per adina vesair ora medem, per che jau als reconuschia, sche jau vegn quellas pèr giadas ad onn en vacanzas.

Qualitad dal spazi

Na, la problematica è in'atra. Igl è ina dumonda da concisadad. Ils clavads en nosa regiun consistan per il pli da dus parts. En il plaun terren sa chatta il lieu dals animals, l'uigl. E sur quel sochel datti mo pli in grond spazi per metter en il fain. Quel spazi s'extenda savens sur duas auzadas. Ina punt centrala porta l'access. La vigur d'in spazi

2

3

1-4 Riom
Fotografias da Rolf Siegenthaler

5-8 Almens
Fotografias da Ralph Feiner

4

uschè grond è deliberond, gea fitg generus. Sch'ins pensa ussa mo economic alura tirass'ins simplamain en ina nova auzada e cun ina nova stgala fiss la chasa cun trais enfin sis abitaziuns cumpletta. Sch'ins pensa però in zichel pli generus, fissi gea bel da pudair mantegnair quest spazi grond ed uschia dar a la chasa futura in'atra dimensiun da viver, nua ch'ins po anc sentir l'origin dal bajetg.

Dus exempels

Jau vi mussar qua dus exempels en la nosssa regiun. Tar tuts dus exempels è il clavà d'antruras vegnì midà en chasas d'abitar, però betg sco object da rendita, mabain sco object da passiu. L'emprim exempel stat a Riom (fotografias 1-4), da manavel dal chastè, che è - sco era il clavà - in bun exempel per la midada dal scopo dal bajetg senza grond midament da la qualitat dal spazi. Il clavà a l'entrada da la vischnanca è era in bun exempel per la buna collavuraziun dal patrun da construcziun e l'architecta Susanne Stgier (architekturgr.ch). En il center da la restructuraziun stat in coc da beton che cuntegna la stgala nova e l'infrastructura tecnica. Tiers quai procura il «cor» da beton er per la segirtad da terratreimbels. Vers anora è il nov diever dal bajetg da vesair vi da las fanestras grondas che portan glisch en l'intern. La cumbinaziun dad elements novs e vegls è tar quel bajetg gartegiada en moda magnifica.

L'auter exempel sa chatta ad Almens (fotografias 5-8) ed è vegnì realisà dal biro d'architectura Guyan Pally (guyan-pally.ch). El mussa forsà anc pli consequent tge qualitat da spazi ch'in clavà vegl po avair era sco chasa d'abitar. L'exteriur dal clavà è per gronda part restà original. Mo duas fanestras pli grondas mussan il

nov scopo. En l'intern è vegnì integrà anc ina giada ina rasada da lain che serra il clavà atmosfericamain. Tranteren sa chatta l'isolaziun. L'entrada è centrala sco pli baud la punt. En la mesadad dal clavà cunter nord han ils architects realisà in plaun nov, nua che chombras e bogh èn vegnids integrads. Suten sa chatta l'entrada e la cuschina. Ina da las chombras ha ina bellichma vista sur da la stiva e la zona da mangiar che furman il coc da la chasa nova, e nua ch'il clavà è anc adina da sentir. Il tavlegià cun ils tipics entagls da clavads muntagnards ha la funcziun sco lamellas da parasulegl. En intgins lieus pon quellas lamellas vegnir avertas, uschia ch'il sulegl po entrar cumplainamain en il spazi. L'entira structura nova è ultra da quai vegnida realisada en lain u en arschiglia, materials ch'ins enonuscheva già ils onns, en ils quals il clavà è vegnì bajegià. L'istorgia dal bajetg è da sia posiziun en il nucleus da la vischnanca po uschia ir vinavant en armonia.

Autoura

Anita Simeon Lutz è architecta diplomada ETH e lavura sco schefredactura dal magazin «Das Ideale Heim». Ella è creschida si a Lantsch e viva oz cun ses dus figls a Neerach en il chantun Turgitg.

Impressiuns d'anvierns passos

da Romano Plaz e Pia Plaz

Neiv e glatsch portan agls unfants plascheirs ed agls carschias lavour e gudogn. Cun igls amprems turists d'anviern on er las nossas valladas profito d'en nov segment d'industreia. Ma er sch'igls turists d'anviern on purto igls daners bagnnias, igl plascheir digl sport d'anviern on igls indigens gio cunaschia dadei. Cun rassas lungas, corsets e tgapelas – las damas on gia tant plascheir d'ena scusalada giu dalla veia Caross e tras Naloz scu igls unfants da scola.

Savognin, Naloz onn 1904:
Pepi Peterelli, Alma Albrici,
Johanna Locher.

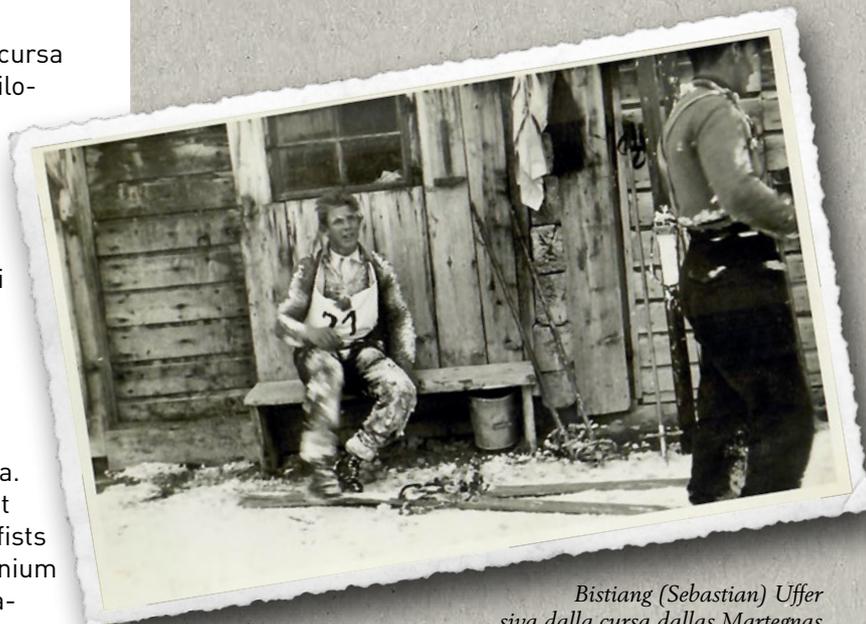

Sper igl scusalar era eir cun skis egn digls sports preferias dalla giuven-tetna indigena. I fò forsa surstar tg'igls giovens vevan igl equipamaint modern per eir cun skis. Igl muteiv è chel tgi divers dad els luvravan durant igl taimp d'anviern aint igls gronds hotels dalla Nagiadegn'ota. Igls giasts da chels hotels, savens Engles, cumpravan l'isaglia d'anviern e la laschevan anavos agl hotel per betg stueir transportar tot anavos sur igl canal an Engaltera. Uscheia nivan igls giovens savens tar l'isaglia la pi moderna e chegl per en prietsch fitg favorevel.

Beiva – Ustareia Septimer anturn igls onns 1925-30: d.s. Alfredo Giovanoli, Martha Brühwiler-Fasciati, Gian Jäger, Rita Jäger-Grisch, Berta Lanz-Salis, Andreia Grisch, Clorinda Fasciati-Del Bondo, Moritz Fasciati, Barbulina Illian-Jäger, davant la pitschna Margaritta Jöhri.

En evenimaint tot spezial era mintgamai la cursa dallas Martegnas. Sen ena distanza dad 8 kilometers sa misiravan igls skiunzs indigens scu er chels dalla Nagiadegna per guda-gner igl butgal ambulont. Pista na davigl nigna, ins niva noagiu noua tg'ins era ia anse. Sulettamaintg bandierignas marca-van prievels e las portas obligatoricas. Igl pi spert gudagneva. Schi simpel erigl!

Cò sen la foto vasainsa igl matador local, Bistiang Uffer tgi veva fatg igl migler taimp digls indigens all'arrivada a Savognin. Ins schess tg'el vegia bagn fatg enqual tgimirola. Interessant da vurdar è tgi Bistiang veva aint ena tgameischa alva cun cravatta alva. Igls fists da skis eran da coller, chels pi bels d'aluminium eran digls currieders d'orsoura, no dalla Nagiadegna. Vurde er sen la liadeira, forsa la marca «Condor» tgi era da chel taimp ancunaschainta. An tot piglia fò igl noss atlet ena bunga tscheira e lascha sperar sen ulterioras medaglias!

Bistiang (Sebastian) Uffer
siva dalla cursa dallas Martegnas

Igls taimps sa meidan e cun els er la moda da skis. Forsa tgi l'egn u l'oter ò anc egna da chellas belas tgapitschas dalla Schweizerische Kreditanstalt tgi ò oz perfign status da cult. Tgi tgi vot cumprar oz ena tala tgapitscha stò piglier ainta mang bung 120 CHF per la cumprar sen la plattforma ricardo.ch.

Club da skis Savognin 1977:

d.s. Rinaldo Uffer, Andrea Grisch, Romano Plaz, Gion Peder Uffer, Pius Camen, Claudio Wasescha, Arno Cadotsch, Pol Savoldelli, David Wasescha, Baltermia Peterelli, Othmar Jäger, Joachim Wasescha, Sep Guetg, Georg Dosch, Bisi Wasescha, Marlies Netzer, ?, Mitgel Collet, davant d.s. Silvio Battaglia, Werner Wettstein.

Fotografias

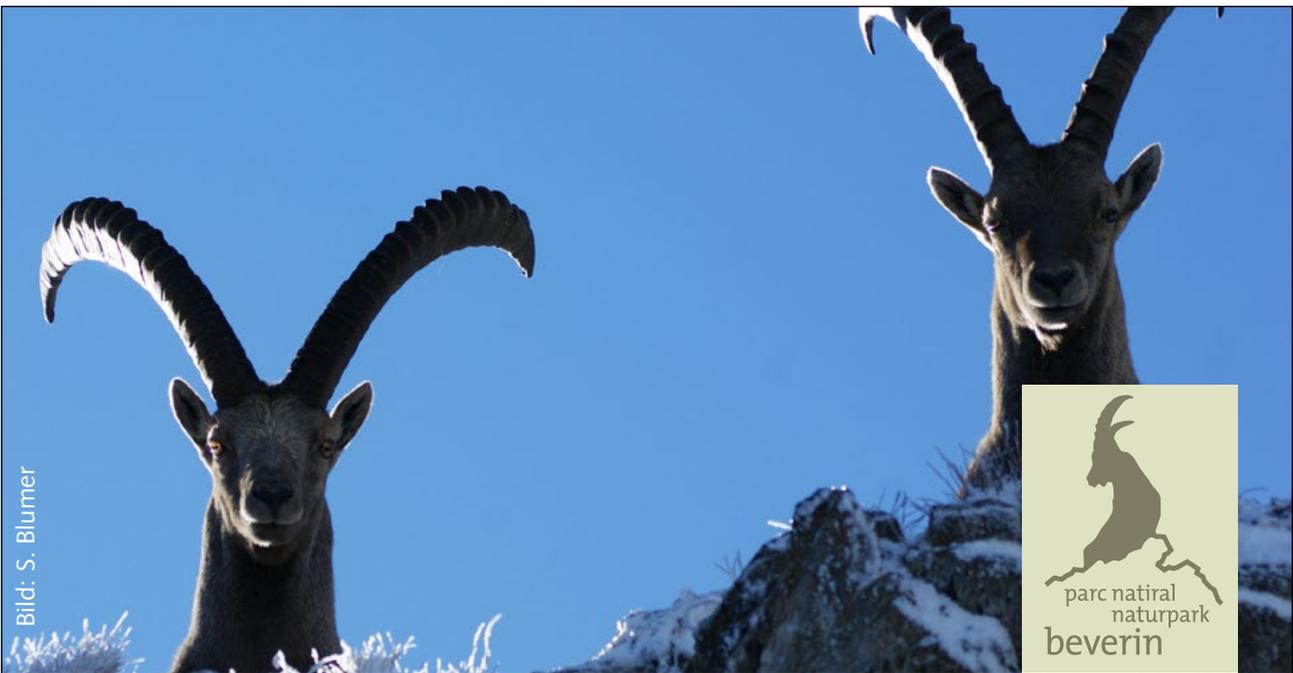
Romano Plaz, (*1941) rimna cun passiu fotografias viglias ed ò grond interess per l'istorgia locala. El veiva a Savognin.

Autoura

Pia Plaz lavoura scu schurnalista libra e mamma digl de. Ella veiva cun la sia famiglia a Winterthur.

Bild: S. Blumer

Parc natiral Beverin –
igl datgea digl capricorn
www.naturpark-beverin.ch

graubünden

UFFER HOUSE

UFFER HOLZ

UFFER GIPS

UFFER BATTAGLIA

WWW.UFFER.CH

Uffer AG, Veia Padnal 1
7460 Savognin, Tel. 081 660 30 00

ANGIAVIGN

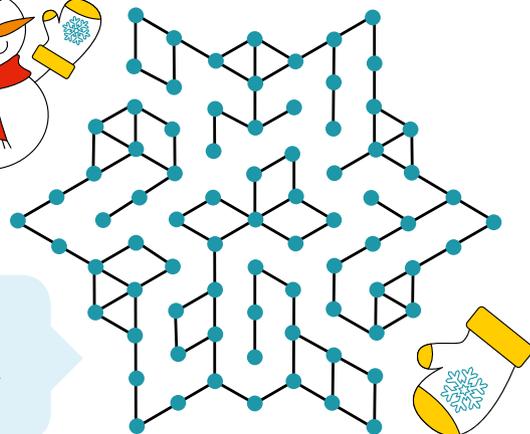
Cass d'urgenza agl Pol digl Sid

Tigls pinguins ainten l'Antarctica rigia confusiuin. Mitgel è ia all'aria e na vign betg ple angü da sulet. Igl sies ameiss lessan gidar ad el. Tge pinguin ò la pi curta veia per gidar agl pinguin Mitgel?

Restar bel cool!

Linard, igl om da neiv ò pers igl sies gant. Gida ad el da catter la veia tras igl labirint tigl sies gant!

LA SCUSALADA FATALA

rachintada da Gion Peder Thöni

Varsaquants mattatschs ed en pèr mattatschas da Lain e Zorten on simplamaintg betg pudia resister da – gist la seira da Nadal – nizzigier la bela neiv carmalonta per scusalar e filar ena rotscha gedas da vischnanca giu ed anavant, givlond e cantond, digls pros e dallas spondas veagiu cunter la val da Nivagl. Per chel intent veva egn dad els piglia igl stadal da fagn, ed egn digls ferms tranter igls mats igl palava.

Uscheia eran els turnos a munt diversas gedas per galdeir anc daple la bellezza scusalada. E gnond adegna pi ardias eran els ias adegna pi anor tar las spondas vers Muldain. Lò levigl gist sa tschantar segl stadal, cura tgi – scu naschia seador da tera – en om an vallada cotschna è sto dasper els, e chel ò dumando agl palader da lascher riger el igl stadal, el seia fitg bagn verso. Bagn en po surstos, ma propi sainza patartger ensatge da nosch, on tschels consantia ed èn sa platgeas segl stadal. Ed ossa ègl ia veagiu, propi fitg lo-

met, schibagn – scu tg'igl è paria a tots – cun sveltezza da frezza. Hoi, tge plascheir tgi chegl era! Chegl ins s'accurscheva gio dallas givladas dalla cumpagneia. Ma cura tg'igl èn rivos tar lez li, noua tgi tenor saveir da tots ins stoptga sa farmar, è igl stadal sgulo anavant, e scu tgi pareva ad els, anc bler pi svelto. La legreia è sa viouta an tema, e prest cun ena suletta vouch onigl sbriglia vers igl palader: «Ferma! Ferma!» Ma chel ò angal do ena risaglia schi sgriztgonta, ò fatg stem ni da cumonds ni da supplicas e smanatschas – ed anavant è'l filo igl stadal.

Oss on varsaquants ampruo da sagleir giu, ma chegl era simplamaintg nunpussebel, pertge ena pussanza misteriosa tigniva tots ferm rantos ve digl stadal. Na, betg tots: dus digls mattatschs èn tottanegna nias sghindlos – scu d'ena forza nunvasevla – giu digl stadal, ed els èn ruclos cun martgas veador ainten la navaglia.

Sainza betg minim targign, cun sveltezza snuevla, è igl stadal sgulo anavant, se dies igls povers giuvenils scassos da tema, veagiu vers la Val Pardsch e giu ainten la tgavorgia. An ena freida ò'l taschia tot igl sbrigiamaint – ed igls porets èn stos sparias per semper. Navot ins ògl catto ple dad els.

Angal igls dus mattatschs, tgi eran nias sghindlos giu digl stadal, èn stos spindros, ed els vevan gia chella graztgia angal perchegl tg'els eran stos a rusari lezza sontga seira.

Gea, gea – e schi vusoters vessas mois da dubitar dalla verdad da chesta istorgia, schi angal ge ena seira da Nadal veagiu tar lez li, ed alloura santirossas noaseador digl vallung da Padsch en cler lamantem e bargem – ma er masdo cun en riem sbaffagiont da lez bindung an vallada cotschna. Tgi tgi lez seia sto duvrez franc betg dumandar!

Tenor L. Rischatsch, an: D. Jecklin, «Volkstümliches aus Graubünden». Precis la madema istorgietta rachintava la mamma digl autour a Stierva, angal adattada allas localitads da lò. Gion Peder Thöni ò rimno divers rachints agl codesch «Tant misterious tranter Meir e Lai: Detgas popularas da Vaz», edia igl onn 1994 dalla Fundaziun Signeradi Vaz (Stiftung Herrschaft-von-Vaz).

L'istorgia digl glatsch

da Pia Plaz

Na, betg igls Taliangs on invento igl glatsch da litgier, ma pi prubabel gio igls Chines e chegl avant passa 3000 onns. Igls regents dalla China vevan gio scuvert quant delicious tg'igl era da litgier en de da caleira ve da glatsch, masdo cun fretga, mêl u ava da rosas. Ed er igls Grecs, scu igl ancunaschaint medi Hippokrates, vevan ena deblezza per chella speisa doltscha. Igl medi Hippokrates recumandava igl glatsch freid perfign agls sies paztgaints scu med cunter igl mal. Ed er igls regents dall'antica, Alexander igl Grond, ed igls imperatours romans pudevan strousch star sainza glatsch frestg dallas muntognas vaschignas. Ma cun la fegn digl imperi roman èn er igls receipts pigl glatsch ias a perder ed igl è duvro igl martgadant e viagiatour taliang Marco Polo. El è purto la speisa freida digl Orient anavos an Europa, siva dad egn digls sies viadis durant igl 13avel tschentaner. E cunche gl tg'igls Chines vevan dantant er sviluppo la metoda per far or da neiv u ava glatsch cun ageid digl salpeter, ègl alloura er sto pussebel da

mantigneir pi dei igl glatsch. Anavos a Venezia, la patria da Marco Polo, on igls Taliangs bagnspert anritgia igl glatsch cun da tottas sorts sucs da fretga ed igl glatsch da litgier è davanto ena spezialitad talianga. All'antschatta era igl glatsch pero reservo pigls regents e las famiglias noblas allas curts roialas dall'Europa. Pir a parteir digl 18avel tschentaner ègl sto pussebel da cumprar glatsch da litgier er sen veia, per exaimpel a Paris.

Anfignen tg'ins è gia invento l'amprema maschina da glatsch èn passos anc en pêr onns. Pir alla fegn digl 19avel tschentaner ègl sto pussebel da produtgier glatsch an massas e cun omogenisar products da latg è er s'augmentada la qualitat digl glatsch. Siva da chellas invenziuns ègl sto angal ple ena dumonda digl taimp anfignen tgi mintglianga è litgia ve d'en glatsch.

Oz ins savess mianc s'imagnar ple ena stad sainza glatsch, ma er da Nadal totga per bliers ena turta da glatsch scu dessert tigl menu da festa.

IGL POUR TGI FÒ GLATSCH

Pia Plaz ò discurreia cun Peter Heinrich

Igl glatsch è er ainten las nossas valladas ena speisa prefereida da gioven e vigl. Ed uscheia dattigl siva da divers onns er differents producents da glatsch locals. Egn da chels producents è igl pour Peter Heinrich da Filisour.

Peter Heinrich, scu ischas vous nias sen l'ideia da produtgier e vender glatsch?

Nous ischan ans dumandos scu tgi pudessans occupar migler igl noss bagn puril sper la produziun da products da latg. Cunchegl tgi nous vagn nusezs gugent glatsch, ischas ans decidias da produtgier tal. Igl avantatg dalla produziun da glatsch è, tg'el pò neir produtgia davant or.

Cura vez antschet cun la produziun da glatsch?

Nous vagn antschet cun la produziun da glatsch gio avant 17 onns e chegl cun produtgier da bel'antschatta 15 anfignen 20 sorts da glatsch. Igl scumanzaint è sto en po difficil. Igl restaurants e hotels èn restos all'antschatta pi gugent tar lour glatsch industrial. Ma cugl taimp vagn nous pudia vender adegna daple glatsch. Oz faschagn nous dus terzas dalla nossa sviouta cugl glatsch.

Quant impurtanta è oramai la produziun da glatsch per igl voss bagn puril?

Trudi e Peter Heinrich davant igl camiunet da glatsch.

Sper igl noss bagn puril cun radond 12 vatgas è la vendita da glatsch naturalmaintg igl pi impurtant gudogn supplementar. Ed ossa ischans er ancunaschaints avonda, uscheia tgi vagn betg ple da far gronda reclama. An media pigliainsa part a 40 occurrenzas scu fieras e festas, pinavant vandainsa igl glatsch a blers restaurants e hotels ainten la regiun. Nous vagn er dus camiunets da glatsch tgi sa

cattan durant la stad fix a Savognin, agl lai Barnagn, e da nov er a Clostra.

Quant glatsch produtgez vous per onn? E tge sorts da glatsch?

Nous produtgagn glatsch cun ples mellas liters latg. Igl mars ed avregl antscheva la staschung principala per la produziun da glatsch. Cler tg'igl aton ed igl anvien è la dumonda per glatsch pi pitschna. Ma nous produtgagn radond 24 sorts glatsch e tranter chellas er adegna puspe novas sorts scu igl gost da staschung cun marungs.

Tge sort da glatsch preferescha Peter Heinrich?

Igl mies gost sa meida adegna puspe, ma igl mument èn igls mies favorits glatsch da caramella ed izungs. Ma igl è bagn uscheia tgi sch'ins produtgescha adegna glatsch, ins ò mianc ple gost da magler sez tant.

DA LA SGLATSCHA GIOU

Jolanda Dolf

Tier quella getga vagn nus, scolasta e scolars da la scola a Zirang, anzemel fatg partratgs ad ear defino tge c'ella sa muntar. Mintgegn digls sculars a da las scularas â tscharnieu sez igl rom. Ascheia en dus raquints sur da schabetgs privats, egn evenimaint partutga dezisiùns or da la regiùn a tschels tres raquintan sur persùnas or d'igl sport.

Nus vagn satgiert, cigl e betg adigna simpel da gir: Quegl e ieu da la sglatscha giou. Savens dat'igl ord schabetgs ple tard tutegna anzatge bien.

Furmla 1 Jan Battaglia

Tier la furmla 1 dat igl adigna da ple scandals. Igl tutga anzacuras egn'eacha tut igls pilots, ear me parveda pintgas tgossas. Egn exaimpel or digl on 1994: A la cursa «Grand Prix da la Belgia» spartizipescha ear Michael Schumacher, egn pilot da la grupa Benetton. El â musso egnâ fetg buna cursa ad â ear gudagnieu quella. Mo duas uras ple tard â la rescheia do part cigl Michael Schumacher segi disqualifizo. Sco igl para egl betg'adigna siir c'ign â gudagnieu, ear sch'ign â surpasso la lingia digl final. Tier Schumacher vean constato c'igl palantschieu da len digl auto eara megna fegn, peia nuncorect – a quegl me par pocs milimeters. Quella cursa e par Schumacher ida da la sglatscha giou. La fegn da la stagiùn 1994 po el tutegna cuntanscher igl tetel d'egn campiùn mundial.

Igl um ca cuglianava tuts Lara Catschegn

Betga tuts ancanuschan el ple. El eara igl miglier digls migliers, egn sportist da professiùn. El â gudagnea seat geadas egn suainter l'oter la Tour de France, eara tearz ved l'Olympiada ad â an tut gudagnea daple ca 32 premis. Mo la measadad da quels valan nut ple. Igl seas num e Lance Armstrong. Forza vean ussa egn near l'oter sessur, tgi ca que um eara. Egn giuven, fearm ad oravàntut ambizius. Egn cyclist da cursas ord'la America, numadameing da Texas. Tut nava bagn an la si carriera, el gudagneva prezi suainter prezi. Mo igl on 1996 vean igl schoc: igl Lance a cancer. Gi od'ign nut, san betga sco igl va ad el. Igl on 1998 vean el anavos, frestg a fearm, sco scha nut fuss sto. Egn per noschas lieungas scusateschan ussa schon da doping. «Quegl sa betga easser, schi spert puspe anavos!», gin els. Mo nign terla, ànc! Ussa gudogna el seat geadas la Tour de France ad gudogna brünz an l'Olympiada, sco getg. Mo las noschas lieungas vignan adegna ple blearas, antocen c'egn coleg anteriur dat tier egl; el â fatg doping anzemel cugl Lance Armstrong. Igl Lance va da dartgira tier dartgira, antocen c'el vean bloco par mintga cursa a mintga triatlon. Igl miglier sportist digl mund lascha betga ple far cursas. A davent digls 13 da zarcladur 2012 ân ign betga ple udieu anzatge da que um.

Egna buna fegn me par egn Luzia Melchior

Segl noss tscharscher vainsa egnâ tgea d'utscheals. Quella parmavera â la mama cato an là quater pintgs masets blaus. Da marena, cur'ca jou sund vagnida a tgea da la scola, ve jou observo quels pintgs a ve vieu ca lur mama ad lur bab an mintga 5 minutas do damagliar. A sch'ign â vurdo bagn, ân ign vieu igl tgieu d'egn pintg. Jou leva gea ear egn'eacha vaser igls oters, a parquegl sunt jou saragatada da la letra sei a ve vurdo aint. Là ve jou vieu 4 leghers masets ca sasevan sen anzaquànts masets carpos. Jou a la mama vagn prieu or tuts a mess quels 4 ca vivevan ànc an egn vigl calzer cun aint ampo fagn. Quel calzer vainsa palando sei ved' las curegias. Ear là en igls geniturs digls utscheals vagnieus ad ân do damagliar. Igl carpos â la mama mess davent. Ella â lavo la tgea d'utscheals ad â scho siantar ella agl sulegl. Cur'ca la tgea eara setga, vainsa mess aint fagn ad alura igls masets sesur. Ear là en igls geniturs ànc vagnieus. Mo egn gi ple tard earan 3 carpos agl gnieu. Fri siir e igl quart ple ferm maset sgulo or, parquegl ca la mama â alura egn peer gis ple tard ear ànc vieu 5 masets samagliànts sco igl noss.

Armon Orlik: Igl retg digls cors Maura Stricker

Armon Orlik e naschieu igls 26 da matg 1995. El e egn digls miglers lutgeaders agl mu-maint. Igl club da lutgear Sutlandquart e igl sieus club noua c'el â amprieu da lutgear. El e 190 cm grând ad 102 kg greav. Armon dariva digl Signuradi ad viva a Maiavila. Que atùn antscheva el igl studi sco inschignier. Armon vala an la szena digls lutgeadars sco nov talent. Tocen ussa â el gudagnieu 24 tschupis. A la feasta federala da lutga a da giois 2016 a Estavayer e igl Armon rivo an la runda finala ancunter sieus rival Matthias Glarner. Igl Armon Orlik â pears quella runda finala ad e betga vagnieu retg da lutgear. Igl trest ved la tgossa e par el sir c'el â betga gudagnieu. Mo cun sia antiera prestaziùn durant la feasta e'l davanto igl retg digls cors. An egna intervista gi el cigl segi betga tut ieu da la sglatscha giou, parquegl c'el segi cun me 21 ons schon egn confedero. Quegl e extrem bien par sia carriera.

Spitacels cun la tgora viglia Patrick Michael

Jou, mieius frar ad igl mieius bab vagn stuvieu manar las tgoras an egn oter pro. Nus vagn 6 pintgas tgoras, 3 viglias ad egna ànc ple viglia. Cur'ca nus vagn mano igl tgar anavos aint agl pro, vainsa planiso c'ellas voman aint agl tgar. Nus vagn scho giou igl urviercel ad tut las tgoras en idas aint, me la ple viglia betga. Ella e saglida sur la sev or, a davent ear'la. Igl mieius bab â ampruvo da tgapar ella, mo sainza success. Jou agl Mathias vagn fatg partratgs, tge ca nus vagn fatg falo. An quel tains e igl noss bab curieu suainter a la tgora sur zevs a veias. Ussa veva igl bab ella ved la stgela, mo la tgora e curida tras urziclas ad finalmeing e igl bab cupitgieu an las urziclas ad â fatg mal egn pe. Jou ad igl Mathias savevan betga, schas lastgan rir near betga. Mo nus vagn ris. Agl noss bab parev'igl betga legher. Anzacuras e la tgora alura ida aint agl tgar. Nus vagn saro igl urviercel, a mano igl muvel an egn oter pro.

La fusiùn sainza success Simona Beeli

Igl on 2005 lev'ign l'amprem eada fusiunar tut las vischnâncas da Schons. Partutgea earan Vargistagn, Maton, Lon, Donat, Ziràn, Runtgaglia, Clugegn, Pignia, Andeer a las vischnâncas da Farera. Igl contract da fusiùn vevan igls presidents luvro or fegn a bagn a preparo la constituziùn. La sula vischnânc c'eara betga d'acord cun la fusiùn eara Ziràn, els ân vuscho canùn. Ascheia e l'antiera ideia ida da la sglatscha giou. Mo igl on 2010 ear'igl puspe sto igl tema da fusiunar. Quel'eada sainza las vischnâncas Farera ad Andeer. Dantant vevan Andeer, Clugegn a Pignia fusiuno (2009); Farera a Calantgil vevan ear samess anzemen, quegl gea egn on avànt (2008). Igl e gest sto igl madem sco l'amprem'eada, cura c'ign leva fusiunar. Ziràn â puspe getg na, ad ear quella fusiùn e betga gartageada. Ascheia sco cigl e ussa para a mei quegl bien ad jou maneg cigl funcziunescha ear bagn.

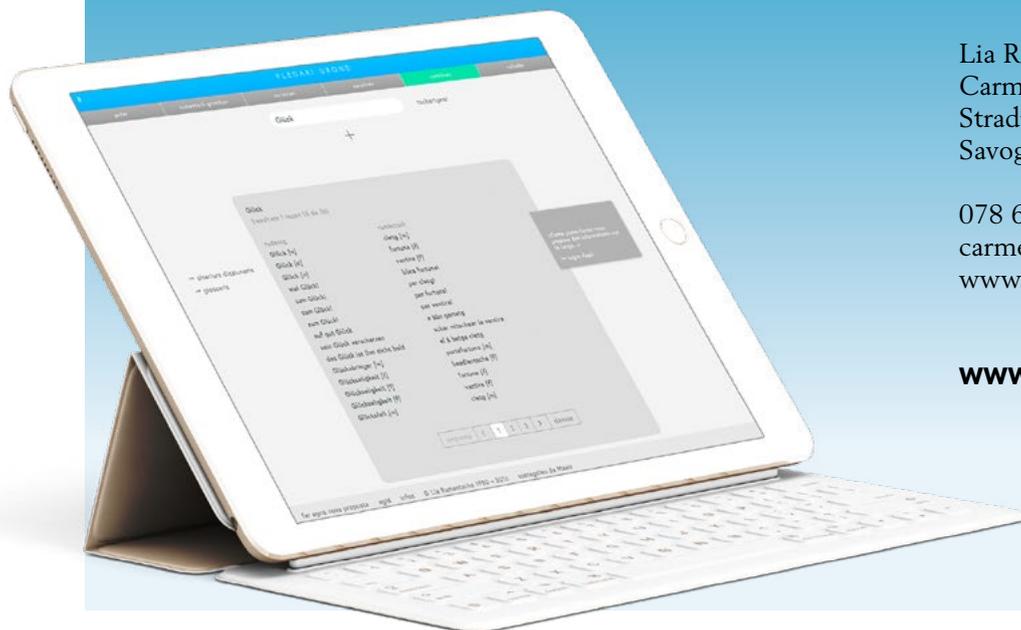
IL PLEDARI GROND DA NOV CUN IN DICZIUNARI SUTSILVAN

preschento dalla Lia Rumantscha

Ussa datti era per il sutsilvan in dicziunari online. Il vocabulari sutsilvan online è accessibel via la pagina dal Pledari Grond. Quella sa preschenta dapi l'onn passà sco ina plattforma per divers dicziunaris electronics tant per ils idioms sco per il rumantsch grischun.

Cun in clic pon ins midar vi e nà d'in dicziunari a l'auter. L'intenziun è da cumplettar la plattforma successivamain cun vocabularis per ils ulteriurs idioms. Era il vocabulari sutsilvan porscha a las utilisadras ed als utilisaders la pussaivladad da sa participar activamain al

mantegniment da la lingua. Tgi che na chatta betg in pled, po dumandar per agid ubain gist far sez ina proposta per in'expressiun che manca. Uschia po mintgin contribuir al svilup dal stgazi da plects.

Lia Rumantscha
Carmen Dedual
Stradung 23
Savognin

078 684 70 05
carmen.dedual@rumantsch.ch
www.liarumantscha.ch

www.pledarigrond.ch

Luzio tiefbau ag
savognin

Lino Schmid

NEIV, GLATSCH E L'ELECTRONICA

da Pia Plaz

Lino Schmid ò catto la cumbinaziun ideala per igls sies interess. Electronica, muntognas cun neiv e glatsch ed enqualtgi aventura – tot chegl pò igl om gioven da Riom cumbinar scu collaboratour scientific all'ETH a Turitg. La sia labour igl magna actualmaintg pigls glatschers dalla Svizra anturn. Per nous ò el pero er davert igl sies biro, noua tg'el lavoura ansemen cun glaziologs e geofisichers.

Lino, la tia veia digl simpel electronist agl scienzio cun tetel da doctor all'ETH para betg d'esser stada la pi directa e previsibla?

La veia è stada propi lunga. Siva digl imprendissadi a Coira e la scol'ota professionala a Buchs vaia lia m'occupar anc pi profond cun la teoria dall'electronica ed uscheia sunga ia all'ETH a stibgier anavant. E lò è er sto clergio bagnbod tg'ia viglia anc far igl doctorat. Igl è sa do tg'ia va alloura pudia eir agl «WSL Institut per la perscrutaziun da neiv e da lavegnas (SLF)» a Tavo a far

igl mies doctorat. E siva 4 onns doctorat ègl sa do danovamaintg la pussebladad da turnar all'ETH scu collaboratour scientific.

Scu electronist ast te an imprema lengia da sustignair igls glaziologs e geofisichers an lur retschertgas. I para tgi ozande pon perscrutaders betg far bler ple sainza igl ageid dall'electronica... ed è uscheia dependents da persungas scu Lino Schmid?

Ea, chegl è atgnamaintg gio pi dadei uscheia. Chels instru-

*Swiss camp a Grönlanda. Ainten las tendas mehnas niva durmia.
Ainten las tendas cotschnas sa cattavan la cuschigna ed igls instrumaints.*

Lino Schmid

(1982) è carschia se a Riom, siva digl ampredissadi scu electronist a Coira ò el fatg la scol'ota professiunala a Buchs e cuntinuo cun studis all'ETH Turitg. Lino Schmid ò doctoro agl WSL Institut per la perscrutaziun da neiv e da lavegnas a Tavo e lavoura ossa scu postdoc (collaboratour scientific) all'ETH Turitg agl institut per glaziologia.

maints tgi vignan duvros èn pigl solit fitg tgers, e sch'ins vign betg ordlonder, ègl savens uscheia tgi pò mianc neir duvro igl antier potenzial da chels instrumaints.

Graztga a tia saveida ast te pudia piglier part a dus expediziuns an Grönlanda. Tge è sto la tia incumbensa?

Durant la mia lavour da doctorat sunga m'occupo cun systems da radar tgi vignan tgavos ainten tera per misirar la neiv. Ainten tera pon chests systems betg neir

destruias per cass tg'ena lavegna reiva. Per la Grönlanda ins tschartgeva ossa ensatge an chella direcziun per misirar quanta neiv tgi dat sur onn e quanta tgi svanescha puspe. Chellas datas ins dovra alloura er per perscrutar la midada digl clima.

Scu è sto chegl per tè da luvrar an Grönlanda, ena tera da neiv e glatsch pac hospitevla?

Cler, las temperaturas an Grönlanda èn bagn en po pi bassas tgi tar nous agl Grischnun. Chegl è

er sto egn digls riscs pigls radars. Nous vagn betg savia schi chels funcziuneschan er tar temperaturas sot -35 grads. Per me persunalmaintg èn las expediziuns an Grönlanda naturalmaintg stadas ena grond'aventura cun durmeir an tenda gliunsch davent dalla civilisaziun, ainten ena cuntrada platta, cuverta da neiv e glatsch, noua tgi crescha navot... ed angal mintgatant en utschel tgi vign buffo digl vent ferm dalla mar anfignen agl intern digl paeis.

Lino Schmid fò en profil dalla neiv per rimnar datas.

En radar vign tgavo 3 meters ainten la neiv eterna dalla Grönlanda.

Siva Grönlanda ed igl doctorat ist ossa anmez igl martgea da Turitg tar l'ETH. Ma la lavour at magna savens giuador. Ainten la lavour actuala t'occupas digls glatschers an Svizra. Tge è la tia lavour precis?

Nous lagn far ena carta da tot igls glatschers an Svizra, misirar quant gronds tgi chels glatschers èn, surtot quant gross. Anfignen ossa ins misirava la lunghezza digls glatschers. Cun ageid d'en radar pudainsa pero er misirar ossa or digl helicopter la grossezza digls glatschers e survagneir uscheia novas infurmaziuns digls glatschers e cunchegl er davart igl scoldamaint digl clima.

Sgular cun helicopters sur igls glatschers, eir a perscrutar la tera da glatsch an Grönlanda. Ast te catto igl ties mastier da semi?

Ea, chegl ins pò bagn deir uscheia. Ia sung gugent giuador ainten las muntognas. Ia savess betg m'imaginar da tschantar igl antier de ainten en biro.

Cun esser schi manevol alla nateira, agls glatschers, noua tg'ins vei ad îgl scu tg'igl clima sa meida. Quant preoccupescha tè la mida da digl clima?

Cler, sch'ins sgola sur igl glatscher digl Rodan (Rhongletscher) ed ins vei scu tgi chel è sa redutgia igls davos onns, ins sa fò bagn patratgs. Scu sarogl an 100 onns? Dattigl ansomma anc glatschers? Tgi vign a dar midadas è cler e nous an Svizra savagn ans adattar ad en nov clima. Pero nous an Surmeir niron franc ad aveir problems cun la neiv per eir cun skis.

Te vignst dallas muntognas, discorras rumantsch. Tge porta la tia derivanza an teams internaziunals scu tgi te ast adegna puspe agl mond scientific?

Igl avantatg è franc tg'ia sa ma mover bagn ainten las muntognas, ia sa eir cun skis. Ed er sch'ia sung betg propi chel digls lungatgs am porta igl rumantsch tuttegna avantatgs, cunchegl tg'igl lungatg dalla scienza è igl angles cun ena massa plets lategns. Ed actualmaintg vaia er avantatgs scu Rumantsch, perchegl tgi sgulagn cun Air Glacier sur igls glatschers agl Valleis, e chels pilots discorran ple u manc angal franzos.

E scu ègl da luvrar scu gioven dallas muntognas tranter scientists tgi paran mintgatant dad esser en po davent dalla realitad ainten lour tor d'ivour?

I dat bagn chels tg'èn bungs da s'occupar 4 onns dalla dumonda, sch'ensatge vo u betg e siva ins stò deir tgi funcziuna betg. Chegl è bagn en po en oter pansar. Per me ègl bagn impurtant d'aveir ena fegnameira tg'ins ò igl davos ensatge ainta mang, d'aveir ensatge tgi porta ensatge ad ensatgi. Scu actualmaintg: chellas datas tgi rinnagn digls glatschers von direct tar swisstopo per la cartografia.

**Tge fò Lino Schmid sper la lavour?
Ègl pussebel d'antupar tè er ene-
da alla riva dalla Mar mediterrana,
tar 35 grads sur nolla?**

(rei) Ma - star per en'emda da-
sper la mar vo bagn. Daple vo
pero betg. Ia va pi gugent igl
freid tg'igl tgod.

E tge at è gio ia dalla glatscha giu?

Da chegl dattigl adegna puspe.
En project pi grond è er sto
an Grönlanda, noua tgi levans
lascher sgular agl intern dalla
tera ena drona cun ena camera
per registrar la surfatscha digl li
an en model da 3D. Nous vagn
pero sotvaletto las temperaturas,

uscheia tg'igl elastic tgi vessans
duvro per catapultar la drona
ainten l'aria è davanto schi eira
tg'igl è rot la struba. E cunche gl
tg'ins era gliunsch davent dalla
civilisaziun ògl do nigna tocca da
reserva – ed igl antier project da
60'000 francs è ia dalla glatscha
giu agl veir sen digl pled!

*Chegl è l'emprema e davosa foto-
grafia dalla drona segl catapult curt
avant la partenza ... tg'è la fegn
finala eida dalla glatscha giu.*

En film digl swiss camp è da
vuseir sen la pagina d'internet:
https://youtu.be/wTuUM_0uJbo

Autoura

Pia Plaz lavoura
scu schurnalista
libra e mamma
digl de. Ella
veiva cun la sia
famiglia a Win-
terthur.

Giovanni Netzer
crescha cun entusiassem cultura

Vossa passiu. Noss engaschament.

Grischuns e la BCG sgolan ensemen en autezzas culturalas.

Il Grischun viva da ses umans e da lur activitads. Cun bler engaschament d'utilitad publica promovon ils Grischuns la qualitat da vita en il chantun. Era nus enconuschain nossa responsabladad e surpigliain gugent quella. Cun blera passiu sustegnain nus bunas ideas che enritgeschan nossa cuminanza e rinforzan nossa identitad, sco p.ex. 400 projects l'onn en las domenas cultura, sport, economia, vita sociala u natira. Nus faschain part.

gkb.ch/engagement

Crescher cuminaivlamain.

biro d'inschignier e da misiraziun

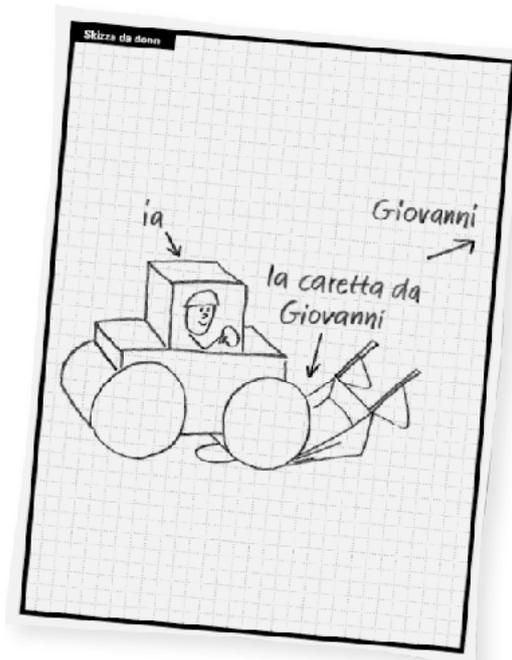

- planisaziun lavours da construcziun bassa
- planisaziun da provedimaints d'ava
- differentas lavours da misiraziun

Planisaziun Sonder SA
Veia Davos Clavo 7
7462 Salouf

Telefon +41 (0)81 684 13 31
info@sonder-ing.ch

www.sonder-ing.ch

Tge tgi capeta: nous az gidagn spert e nuncumplitgia or dalla boglia.
www.mobi.ch

Romeo Wasescha

agent da sieranzas
Naloz 22, 7460 Savognin
telefon biro 081 637 17 30
fax 081 637 17 31
mobile 079 639 89 39
e-mail romeo.wasescha@mobi.ch

La Mobiliar
Sieranzas & provedimaint

Las nossas spezialitads da tga

Rosoli da Savognin, cosmetica da steilalvas, tee e vinars da steilalvas, itg da muntanela e bler oter daple

www.drogaria.ch

Volg *frisch und fründlich*

Societad da consum Savognin e conturn

- magliaretschs
- bavrondas
- vegns
- artegels da tigneirtgesa
- souvenirs

Laden Son Mitgel 081 684 11 86

Laden Grava 081 684 15 05

Laden Salouf 081 684 11 63

www.volg-savognin.ch

Apoteca Son Mitgel 7460 Savognin

Daniel Merz
apotecher

telefon 081 684 18 46

- Cunsegliaziun cumpetenta per problems da sanadad
- Grond sortimaint da masdegnas effectuousas
- Omeopatia
- Ervas medicinalas
- Spezialitads dalla tga
- Cosmetica
- Furniziun an tgesa
- Sarvetsch d'urgenza

BAUTAS AG

www.bautas.ch

TECHNIK ABDICHTUNG SANIERUNG

Lucia Netzer, raffinadra da langa-mursa, Savognin
© Lorenz A. Fischer

eia
Parc Ela

Parc natural.
Parco naturale.
Naturpark.

graubünden

Incumparabel Parc Ela

Nossa nateira. Nossa gliout. Noss products.

Tankstelle Tiefencastel

Telefon 081 637 02 59 • lkg-albula@bluewin.ch
Mo - Sa 6 - 21 Uhr, So 7 - 21 Uhr (durchgehend)

bossi hemmi ag

lenzerheide - tiefencastel

*transport
busbetrieb
muldenservice
schneeräumung*

bossi-ag.ch

IGL FURNER CUN NAS FEGN

Stgier

Furnareia

BIRO/PRODUCZIUN

VEIA PRO MULEGN 2
7450 TIEFENCASTEL

TEL. 0800 85 85 25
FAX 081 681 15 43

INTERNET: www.stgier.ch
E-MAIL: info@stgier.ch

FILIALAS DA VENDITA

7408 CAZIS
TEL. 081 651 27 25

7078 LENZERHEIDE
TEL. 081 384 18 08

7460 SAVOGNIN
TEL. 081 684 17 00

7450 TIEFENCASTEL
TEL. 0800 85 85 25

7077 VALBELLA
TEL. 081 384 45 10

CALENDER

20

17

I. SCHANER 2017

	catolic	refurmo			
1	Du	Bumang , Maria, mamma da Dia	Daniev		
2	Gl	Gregor da Nazianz	Abel		
3	Ma	Genoveva	Isac		
4	Me	Angela	Titus		
5	Gi	Emilia, Tschamun	Simeon		☾ 20.47
6	Ve	Bunecia , Treis son Rètgs, Pia	Treis rètgs		
7	So	Valentin (475), Raimund	Isidor		
8	Du	Batten da Jesus , Severin, Teofil	Erhard		
9	Gl	Julian, Adrian	Gelgia, Gelli		
10	Ma	Gregor X.	Simson		
11	Me	Paulin	Gondini		☽ 10.30
12	Gi	Hilda, N	Meinrad		☉ 12.34
13	Ve	Hilari (ca. 367)	Hilari		
14	So	Felizi	Felix, Flisch		
15	Du	Maurus, Pol	Matilda		
16	Gl	Marcel	Marcel		
17	Ma	Antieni	Tieni		
18	Me	Prisca, Regina	Danuet		☾ 23.14
19	Gi	Marius	Marta		
20	Ve	Fabian, Bistiang	Bistgaun		
21	So	Nesa, Meinrad	Nesa		
22	Du	Vincens, D+M, Anastasius, M	Vincens, Vintschegn		
23	Gl	Heinrich Seuse, Dom	Miarta		
24	Ma	Franz da Sales (1622)	Timoteus		
25	Me	Conversiu da s. Pol	Conversiu da s. Paul		☽ 13.02
26	Gi	Timoteus e Titus	Policarp		
27	Ve	Angela Merici	Rest Gion		
28	So	Tumasch d'Aquin (1274)	Carli		☉ 1.07
29	Du	Valerius	Natalia		
30	Gl	Martina	Alma		
31	Du	Gion Bosco (1888)	Virgeli		

II. FAVRER 2017

1	Me	Brigitta	Brida, Brigita		
2	Gi	Nossadonna da candeilas	Bodo		
3	Ve	Plasch, Ansgar	Plasch		
4	So	Veronica, Rabanus Maurus	Frona		☾ 5.19
5	Du	Geda, Mudest	Gada, Agata		
6	Gl	Dorothea, Paul Miki e cump.	Turtè		
7	Ma	Richard	Risch		☽ 19.39
8	Me	Gironas	Salomon		
9	Gi	Apollonia	Balugna		
10	Ve	Culastia (577)	Mengia		
11	So	App.da ND da Lourdes	Eufrosina		☉ 1.33
12	Du	Ludan, Gregor II	Eulalia		
13	Gl	Gisela, Severin	Jonas		
14	Ma	Valentegn, Ciril e Metodi	Valentin		
15	Me	Faustin	Faustin		
16	Gi	Giuliana	Giuliana		
17	Ve	7 fundatours digls Servits	Donat		
18	So	Simon	Simeon		☾ 20.33
19	Du	Bonifazi	Susanna		
20	Gl	Eleuteri	Cornelia		
21	Ma	Serafin, Peder Damian	Leonora		☽ 21.53
22	Me	Isabella, sedia d. s. Peder	Margreta		
23	Gi	Policarp	Josua		
24	Ve	De basest	De basest		
25	So	Mattia apostel	Mattiu		
26	Du	Waldburga	Vetger, Victor		☉ 15.59
27	Gl	Dionisi	Elisa		
28	Ma	Markward	Frida		

III. MARS 2017

	catolic	refurmo			
1	Me	Mesemda dalla tschendra, Albin	Mesjamna dalla tschendra, Albin	☞	
2	Gi	Oscar	Oscar	☞	
3	Ve	Cunigunda	Annetta	☞	
4	So	Casimir (1484)	Adrian	☞	
5	Du	1. d. curesma, Dorothea, Paul Miki e cump. (1597)	Turtè	☞ ☾	12.32
6	Gl	Fridolin	Fridolin	☞	
7	Ma	Perpetua e Felicitas	Felicitas	☞ ☽	1.49
8	Me	Gion da Dia	Filomena	☞	
9	Gi	Franzisca Roma	Francestga	☞	
10	Ve	Emil, Gustav	Alexander, Xander	☞	
11	So	Rosina, Duri	Rosina	☞	
12	Du	2. d. curesma, Beatrix	Gregor	☞ ○	15.54
13	Gl	Paulina	Ernest	☞	
14	Ma	Matilda (968)	Zacarias	☞	
15	Me	Clemens Maria Hofbauer (1820)	Meltger	☞	
16	Gi	Herbert	Armida	☞	
17	Ve	Patric (461), Gertrud	Eulscha	☞	
18	So	Ciril da Jerusalem (368), Eduard	Gabriel	☞	
19	Du	3. d. curesma, Gisep, spous da Maria	Giusep	☞	
20	Gl	Wolfram, Irmgard	Emanuel	☞ ☾	16.58
21	Ma	Cristian	Benedetg	☞ ☽	6.24
22	Me	Lea da Roma	Clau	☞	
23	Gi	Turibio d. Lima, Teodosia	Virginia	☞	
24	Ve	Catregna da Svezia	Florenz	☞	
25	So	Annunziasiun digl Signer	Annunzia da Maria, Manfred	☞	
26	Du	4. d. curesma, Ludger, Diego, Larissa, taimp da stad, 1h anavant	Domenica	☞	
27	Gl	Frovin	Duf	☞	
28	Ma	Gion Capistran	Genoveva	☞ ●	4.57
29	Me	Eustasi, Armogast	Wieland	☞	
30	Gi	Diemut, Rosvita	Guido	☞	
31	Ve	Cornelia, Guido	Balbina	☞	

IV. AVREGL 2017

1	So	Hugo, Irena	Hugo	☞	
2	Du	5. d. curesma, Franz da Paula (1507)	Rosamunda	☞	
3	Gl	Lutberga, Richard	Ignaz	☞ ☾	20.40 ☽ 8.14
4	Ma	Isidor (636)	Ambrosi	☞	
5	Me	Vincenz Ferrer	Max	☞	
6	Gi	Sixtus, Celestin	Mudest	☞	
7	Ve	Gion Battist d. la Salle (1719)	Celestin	☞	
8	So	Gultier, Beata	Maria	☞	
9	Du	6. d. curesma, dumengia da palmas, Waltrud	dumeingia da las palmas, Sibilla	☞	
10	Gl	Hulda, Engelbert	Ezechiel	☞	
11	Ma	Stanislaus (1079)	Leo	☞ ○	8.08
12	Me	Gila	Geli	☞	
13	Gi	Hermenegild, Martin I. (656)	Justin	☞	
14	Ve	Venderde sontg, Lidwina	Vendergis sogn, Marionna	☞	
15	So	Huna, Gioder	Rafael	☞	
16	Du	Pasca, Banadetg Labre Bernadetta Soubirous	Pastgas, Daniel	☞	
17	Gl	Glindesde Pasca, Rudolf	Glindesdi Pastgas, Rudolf	☞ ☽	15.17
18	Ma	Apollon	Cristoffel	☞	
19	Me	Leo IX. (1054)	Werner	☞ ☾	11.57
20	Gi	Hildegund	Rezia	☞	
21	Ve	Hugo, Irena	Lina	☞	
22	So	Caius	Reto	☞	
23	Du	Dumengia alva, Gieri, Adalbert	Gieri	☞	
24	Gl	Fidel da Sigmaringen	Albert	☞	
25	Ma	Marc	Marcus	☞	
26	Me	Cletus	Nut	☞ ●	14.16
27	Gi	Peder Canisi (1597)	Nino, Anastasi	☞	
28	Ve	Hugo, Peder Chanel (1841)	Vital	☞	
29	So	Catarina da Siena	Pieder	☞	
30	Du	Pius V. (1572)	Burga	☞ ☽	15.34

V. MATG 2017

		catolic	refurmo			
1	Gl	Arnold, Gisep, patrung d. luvrants	Giachen, Flep			variabel ed instabil
2	Ma	Atanasi	Roland			schalada
3	Me	Filip e Giatgen	Adelina		☾ 4.47	mecta bel e tgod
4	Gi	Florian (304), Valeria	Flurin			
5	Ve	Godehard (1038)	Bina			
6	So	Markward, Valerian	Gion			
7	Du	Notker, Ben, Gisela	Otto, Nut			
8	Gl	Desideratus, Desirée	Stanislaus			
9	Ma	Beat	Beat			
10	Me	Gordian e Epimachus	Antonia		○ 23.43	
11	Gi	Mamertus	Adolf			
12	Ve	Sofia	Brincazi, Barcazi			
13	So	Servazi	Servazi			so dar tunadas e daratgas
14	Du	De dallas mammas, Bonifazi marter, Iso	Bonifaci		☾ 22.36	
15	Gl	Sofia	Sofia			
16	Ma	Ubald, Gion Nepomuk	Gl. Tschuntgesmas, Peregrin			
17	Me	Pascal Baylon	Bruno			
18	Gi	Erich, Gion I. (526)	Isabella			
19	Ve	Ivo, Maria Bernarda Bütler (CH-2008)	Carlina		☾ 2.33	
20	So	Bernhardin da Siena	Christian, Rest, Tani			
21	Du	Hermann Josef	Constantin			
22	Gl	Sontga Trinitad, Gelgia, Rita	Lena			
23	Ma	Desideri	Previst			
24	Me	Magdalena Sofia	Johanna			
25	Gi	Anzainzas, Gregor VII., Beda	Anzeisnas, Urban		● 21.45	betg bel e betg mievel
26	Ve	Filip Neri	Beda			
27	So	Augustin da Canterbury (604)	Luzi			schalada e glatsch
28	Du	German	Guglielm		☾ 1.37	
29	GL	Maximin	Max			
30	Ma	Jeanne d'Arc	Job			
31	Me	Petronilla	Petronella			

VI. ZARCLADOUR 2017

1	Gi	Justin (ca.165)	Nicodemus		☾ 14.42	schalada ed aria criva
2	Ve	Marcellino e Petrus	Marcel			
3	So	Morand, Karl Lwangae cump. (1886)	Clotilda			
4	Du	Tschuntgesmas, De digl bab, Clotilda, Quirin	Tschunceisnas, Eduard			
5	Gl	Gl. Tschuntgesmas, Bonifazi (754)	Gl. Tschuntgesmas, Reinhard			
6	Ma	Norbert, Claudia	Norbert			
7	Me	Robert	Lucrezia, Robert			
8	Gi	Medard, Kilian	Babetta			bel
9	Ve	Primus e Felizian, Efrem	Deta		○ 15.10	
10	So	Enric da Bozen, Olivia	Laura			
11	Du	Sontga Trinitad, Barnabas, ap.	Barnaba		☾ 5.40	tgod
12	Gl	Leo III.	Alice			uradis
13	Ma	Antoni da Padua (1231)	Tobias			
14	Me	Gottschalk, Meinrad	Baseli			
15	Gi	Sontgiglcrest, Vitus, Mudest	Irma			schalo
16	Ve	Benno	Justina			
17	So	Eufemia, Gregori Barbarigo	Gudegn		☾ 13.33	glatsch e schalada
18	Du	Felizi e Simplizi	Arnold			
19	Gl	Romuald (1027)	Helena			
20	Ma	Adalbert	Albertina			
21	Me	Luis da Gonzaga (1591)	Riget			
22	Gi	Paulin da Nola	Clopat			
23	Ve	Edeltraud	Irena			
24	So	Nasch. d. Gion Battist	Giohannes Battesta		● 4.31 ☾ 13.09	tgod e stitg
25	Du	Dorothea, Guglelm	Giosch			
26	Gl	Gion e Pol	Gion Paul			
27	Ma	Cyrl, Emma	Ladislaus			invariabel
28	Me	Ireneus (ca. 202)	Benjamin			
29	Gi	Peder e Pol, Beata, Judith	Pieder e Paul			
30	Ve	Ehrentrud, Otto da Bamberg (1139)	Commemoraziun da s. Paul			

VII. FANADOUR 2017

	catolic	refurmo			
1	So Teobald	Teobald		☾	2.51
2	Du Visitaziun da Maria	Frida			
3	Gl Tumasch, apostel	Cornelia			
4	Ma Duri (890), Lisabet da Portugal	Urschla			
5	Me Antoni M. Zaccaria, Letizia	Balzer, Anselm			
6	Gi Maria Goretti (1902)	Jesaja			
7	Ve Willibald	Giohen			
8	So Kilian, Geni	Crest		☽	12.49
9	Du Agilolf, Gion da Köln	Luis		☉	6.07
10	Gl Engelbert, Alexander	Rosalia			
11	Ma Sigisbert e Plazi, Banadetg	Placi, Rahel			
12	Me Nabor e Felix	Felix			
13	Gi Enric II. (1024), Silvan	Henric			
14	Ve Camillius d.Lellis (1614)	Georgina			
15	So Bonaventura (1274)	Margreta			
16	Du Nossadonna digl Carmel	Berta, Rut		☾	21.26
17	Gl Alexi, Gabriela	Lidia, Alexi			
18	Ma Arnold	Hartmann			
19	Me Bernulf	Fida			
20	Gi Margreta (ca. 307)	Elias			
21	Ve Lurintg da Brindisi	Violanda			
22	So Maria Madlagna	Maria Madlena		☽	0.07
23	Du Apollinari, Brigitta da Svezia (1375)	Olga		●	11.46
24	Gl Ursicin, Cristoffel (ca. 250), Cristina	Cristina			
25	Ma Giatgen, apostel	Giacun			
26	Me Giochen ed Anna, gen. d. Maria	Onna			
27	Gi Pantaleon, Natalia (852)	Nora, Marta			
28	Ve Innozenz I., Beat	Innocenz			
29	So Marta	Beatrizia			
30	Du Peder Chrisologus	Jacobea		☾	17.23
31	Gl Ignazi da Loyola (1556)	Germaun			

IX. AVOST 2017

1	Ma Festa da confederaziun, Alfons, Maria da Liguori	Fiasta da confederaziun, Petrus			
2	Me Sievi	Gustav			
3	Gi Lidia	Josias, August			
4	Ve Gion M. Vianney, plev. d' Ars (1859)	Dumeni		☽	20.15
5	So Nossadonna dalla neiv, Domenica	Oswald			
6	Du Transfiguraziun da Cristus	Sixtus			
7	Gl Cajetan, Sixtus II. (258)	Vera, Afra		☉	20.11
8	Ma Dumeni (1221)	Reinold			
9	Me Roman	Roman			
10	Gi Lurintg (258)	Luregn			
11	Ve Clara d'Assissi, Susanna	Stafania			
12	So Hilaria	Clara			
13	Du Hippolit, Cassian, Pontianus	Sidonia			
14	Gl Eberhard, Maximilian Kolbe (1941)	Samuel			
15	Ma Assumaziun da Maria	Nossadonna d'uost		☾	3.15
16	Me Roc	Ferdinand			
17	Gi Giacint	Evalina			
18	Ve Helena	Amos		☽	8.50
19	So Gion Eudes (1680)	Disch			
20	Du Bernard (1153), Samuel	Bernard			
21	Gl Pius X. (1914), Giuanna Francisca	Ernestina		●	20.30
22	Ma Maria Regina	Alfons			
23	Me Rosa da Lima (1617)	Zacheus			
24	Gi Baltermia, apostel	Barclamiu			
25	Ve Ludvic IX. (1270)	Ludivic			
26	So Gregor	Severin			
27	Du Mengia (387), Gebhard	Letizia			
28	Gl Augustin, Adelina	Augustin			
29	Ma Sabina	Sabina		☾	10.13
30	Me Amadeus, Herbert (1021)	Adolf			
31	Gi Raimund, Paulin d.Trier	Rebecca			

IX. SETTEMBER 2017

		catolic	refurmo			
1	Ve	Frena, Egidi	Frena	☞	☾	4.03
2	So	Apollinari, Ingrid	Absolom	☞		
3	Du	Gregor igl Grond (604)	Teodosi	☞		
4	Gl	Rosalia	Ester	☞		
5	Ma	Roswitha	Hercli	☞		
6	Me	Magnus	Silvia	☞	○	9.03
7	Gi	Regina, Nutegn	Regina	☞		
8	Ve	Naschientscha da Maria	Adrian	☞		
9	So	Gorgonius	Egidi	☞		
10	Du	Nicolaus Tolentino	Durisch	☞		
11	Gl	Felizi e Regula	Regula e Felix	☞		
12	Ma	Nom da Maria, Guido	Gioder	☞		
13	Me	Gion Crisost (407), Tobias	Eva, Hector	☞	☾	8.25
14	Gi	Dulzada dalla s.Crousch	Gion Martin	☞	☾	15.02
15	Ve	7 dolours da Maria	Pitschen	☞		
16	So	Ciprian, Cornelia	Joël	☞		
17	Du	Rogaziun federala , Robert Bellarmin, Hildegard	Rogaziun federala , Angela	☞		
18	Gl	Lambert, Gisep da Cupertin	Rosa	☞		
19	Ma	Januari	Renata	☞		
20	Me	Eustachi e cumpogns	Fausta	☞	●	7.30
21	Gi	Mattia ap., Jonas	Mattiu	☞		
22	Ve	Murezi	Murezi	☞		
23	So	Linus	Tecla	☞		
24	Du	Gerhard, Rupert (720) e Virgil (784)	Robert	☞		
25	Gl	Niclo da Flia (CH-1487)	Cleofas	☞		
26	Ma	Cosmas e Damian (303), Eugenia	Paulina	☞		
27	Me	Vincens da Paul (1660)	Damian	☞		
28	Gi	Venzeslaus (929), Lioba	Nina	☞	☾	4.54 ☾ 12.07
29	Ve	Mitgel, Gabriel e Rafael	Michel	☞		
30	So	Gironas, Ursus e Victor	Urs e Victor	☞		

X. OTGOVER 2017

1	Du	Remigius, Teresa digl unfant Jesus	Remigi	☞		
2	Gl	Ursicin, Anghels pertgiraders	Ursina	☞		
3	Ma	Leodegar	Silvio	☞		
4	Me	Francestg d'Assisi (1226)	Franz, Francestg	☞		
5	Gi	Plazi e cumpogns	Emma, Placi	☞	○	20.40
6	Ve	Bruno, Renato	Angelina	☞		
7	So	Nossadonna d.Rusari	Judit	☞		
8	Du	Simeon	Rico	☞		
9	Gl	Dionis, Gion Leonardi, Sara	Dionis	☞		
10	Ma	Adalgot, Victor	Gideon	☞		
11	Me	Maternitad da Maria	Burcard, Ulrich	☞	☾	20.23
12	Gi	Maximilian	Aurelia	☞	☾	14.26
13	Ve	Eduard, Aurelia	Madlena	☞		
14	So	Calist I. (222)	Guglielmina	☞		
15	Du	Teresa d'Avila (1582)	Teresia	☞		
16	Gl	Giagl, Hedvic, Margr. M. , Alacoque	Gallus	☞		
17	Ma	Anselm, Ignazi (115)	Justus	☞		
18	Me	Lucas ev.	Lucas	☞		
19	Gi	Pol d.Crousch	Ferdinand	☞	●	21.12
20	Ve	Vendelin	Vendelin	☞		
21	So	Orschla	Urschla	☞		
22	Du	Cordula	Cordula	☞		
23	Gl	Gion Kapistran	Martina, Severin	☞		
24	Ma	Antoni Maria Claret	Salome	☞		
25	Me	Crisant e Daria, Ludvic III.	Tugn	☞	☾	20.14
26	Gi	Amandus, Josefina	Padrut	☞		
27	Ve	Wolfhard, Florentin e Sabina	Sabina	☞		
28	So	Simon e Judas, ap.	Simon e Judas	☞	☾	0.22
29	Du	Ermelind, taimp d'anviern, Ih anavos	Aluis	☞		
30	Gl	Alfons Rodriguez	Dora, Hartmann	☞		
31	Ma	Wolfgang (994)	Wolfgang	☞		

XI. NOVEMBER 2017

		catolic	refurmo			
1	Me	Nomnasontga	Fiasta dils sogns, Bertold	☞		bel e mievel
2	Gi	De digls morts, Angela	Gi da las olmas	☞		
3	Ve	Ida, Pirmin, Martin, Porres, Hubert	Teofil	☞		
4	So	Carla Borromeus (1584)	Curt	☞	○ 6.23	
5	Du	Bertilla, Zacharias	Fiasta da Reformaziun, Elia	☞		plievgia siva neiv
6	Gl	Linard, Protasi	Glienard	☞		
7	Ma	Engelbert, Ernest	Gironnas	☞		
8	Me	Gregor, Claudius	Claudio	☞	☾ 2.28	
9	Gi	Ded.Bas.d.Salvader	Teodor, Gioder	☞		
10	Ve	Leo igl Grond (461)	Luisa	☞	☾ 21.37	
11	So	Martegn (397)	Martin	☞		
12	Du	Josafat (1623), Diego d.Alcalá	Emil	☞		bel'ora malampernevla
13	Gl	Himer, Stanislaus Kostka	Hermina	☞		
14	Ma	Alberich	Tina	☞		
15	Me	Albert igl Grond (1280), Leopold	Nuttina	☞		
16	Gi	Otmar, Margreta (1093)	Otmar	☞		
17	Ve	Gertrud, Fluregn	Bertold	☞		
18	So	Ded. Bas. Peder e Pol a Roma	Eugen	☞	● 12.42	
19	Du	Lisabet da Thüringen (1231)	Lisabetta	☞		
20	Gl	Edmund	Edmund	☞		
21	Ma	Preschentaziun da Nossadonna	Columban	☞		
22	Me	Cecilia (ca. 250)	Cecilia	☞	☾ 3.07	
23	Gi	Clemens I, Felizia	Clemens	☞		
24	Ve	Flora, Gion dalla Crousch	Erica	☞		
25	So	Catrina d.Alexandria	Catrina	☞		
26	Du	Cristus Rêtg, Curdegn, Albert	Curdin	☞	☾ 18.03	
27	Gl	Modest, Virgil	Jeremias	☞		
28	Ma	Berta, Giatgen	Noa	☞		
29	Me	Fadri d.Regensburg, Jolanda	Elli	☞		
30	Gi	Andreia apostel	Andreia	☞		

XII. DECEMBER 2017

1	Ve	Eligi	Arabella	☞		malampernevel
2	So	Leza	Xaver	☞		torbel
3	Du	1. d. advent, Franz Xaver (1552), Emma	1. d. advent, Glieci	☞	○ 16.47	brainta e neiv
4	Gl	Barbara, Gion d. Damaskus	Barla	☞		
5	Ma	Sola, Anno	Crispina	☞	☾ 12.42	
6	Me	Son Niclo (350)	Sontgaclau	☞		
7	Gi	Ambrosi (397), Gerald	Agata	☞		sitg
8	Ve	Immaculada concep. da Maria	Edit	☞		
9	So	Euchari, Peder Fourier	Willi, Giohen	☞		
10	Du	2. d. advent, Bruno, Angelina	2. d. advent, Walter	☞	☾ 8.52	roc e fitg freid
11	Gl	Damasus I. (384)	Gion Giacun	☞		
12	Ma	Giuanna Franzisca	Ottilia	☞		
13	Me	Luzia, Ottilia	Luzia	☞		
14	Gi	Gion da Crousch, Franzisca	Nicasì	☞		
15	Ve	Cristiana, Nina	Cristina	☞		
16	So	Adelheid	Onna Maria	☞		
17	Du	3. d. advent, Lazarus	3. d. advent, Lazarus	☞		
18	Gl	Filip (1215)	Hedwig	☞	● 7.31	
19	Ma	Urban, Fausta	Selma	☞	☾ 10.32	
20	Me	Hoger (916), Enric Egher (1328)	Abraham	☞		
21	Gi	Richard, Tumasch	Abraham	☞		
22	Ve	Jutta, Flavian	Florin	☞		
23	So	Victoria, Gion Cantius, Ivo	Elvina	☞		
24	Du	4. d. advent, Adam ed Eva	4. d. advent, Adam ed Eva	☞		
25	Gl	Nadal, naschientscha da Cristus	Fiasta da Nadal	☞		
26	Ma	Stefan	Sogn Stiafen	☞	☾ 10.20	
27	Me	Gion apostel ed evangelist	Giohannes evangelist	☞		
28	Gi	Unfants innocents	Gi dils affons innocents	☞		
29	Ve	Tumasch Becket (1170), Lothar	Jonatan	☞		
30	So	Felix I.	David	☞		
31	Du	Silvester I. (335)	Silvester	☞		

Demarmels

Scrinareia SA

info@demarmels.net

www.demarmels.net

scrinareia lennareia cuschignas

Veia Cadras 4
7462 Salouf

Telefon 081 684 11 57
Fax 081 684 32 82
Mobile 079 357 21 38

Sigron SA

7082 Vaz/Lain

garascha – transports

Represchentanza uffiziala
da Toyota, Rapid e Reform

telefon 081 384 15 81
fax 081 384 39 29
www.sigron-ag.ch

beraten - planen - installieren - unterhalten... aus einer Hand

Electro Wettstein SA
Vea lerts 222
7457 Bivio

Tel. +41 81 659 12 22
info@electro-wettstein.ch
www.ewsa.ch

Savognin/ Domat Ems

Electro Wettstein SA

schaffen mit Strom

Wir beraten Sie,
planen Ihre Ideen
und realisieren Ihre Träume

Warum Electro Wettstein SA?

8 gute Gründe (danach war dieser Platz aufgebraucht)
Mehr finden Sie auf unserer neuen Homepage.

LED- LICHTLÖSUNGEN

Wir setzen Sie ins richtige Licht.

ELEKTROPLANUNG

Gut geplant ist halb gebaut.

SICHERHEIT

Feuer, Wasser, Einbruch. Elektrosmog... wir haben etwas dagegen.

SHOWROOM

Tauchen Sie mit uns in die Welt moderner Technik. Vereinbaren Sie einen Termin.

GEBÄUDEAUTOMATION MIT KNX

Mehrwert ohne wesentliche Mehrkosten.

ENERGIEEFFIZIENZ INBEGRIFFEN

Der Betrieb und der Unterhalt bestimmen die Kosten.

MULTIMEDIA

100% Anschluss garantiert. Schwarz auf weiss.

ONLINE SHOP

über 50'000 Artikel - heute bestellt morgen geliefert.

Ihr Partner für:

- Neubau
- Umbau
- Sanierungen
- Unterhalt
- Haushaltgeräte

24 Std. Service

mazlaria PEDUZZI

La nossa tgern vign ludada cun entusiassem

Ea, propi, buccas fegnas lodan la qualidad dalla nossa tgern cun grond entusiassem. Chegl èn casarinas, casarins, cuschiniers per hobi ma er divers cuschiniers da renom.

Sch'igl è pussebel, tscharnignsa adegna animals dalla regiun, davantos gronds e fermes aint igl mond dallas ervas alpinas. Carschias se an libertad e da tutt'ora. Ins s'accorscha. Angal da chella tgern totga segl Voss plat. Vous savez tge tg'è bung.

Mazlaria Peduzzi, Veia principala, 7460 Savognin
Tel. 081 637 17 37, E-Mail: info@metzgeri-peduzzi.ch